Пета глава

Злините на комунизма: език, Църква, Македония

Национализмът и националистическите прояви трябва да се изкореняват, дето и да се срещнат, като идеология вражеска, фашистка, като най-голямото зло. Национализмът е идеология на предателството спрямо лагера на мира, демокрацията и социализма, на откъсване от тоя лагер и преминаване в лагера на империализма, на реставрация на бонапартистки контрареволюционен преврат. Национализмът е измяна към родината. Национализмът е смъртен враг на патриотизма, на истинското родолюбие. Национализмът се проявява във враждебност към СССР, в омаловажаване на неговите успехи, в непризнаване и отричане на всемирноисторическия опит на Великата октомврийска социалистическа революция.

Вълко Червенков, кандидат на науките (доктор), армейски генерал, лидер (генерален секретар) на БКП от 1949 до 1954 г., министър-председател на НРБ от 1950 до 1956 г.

Може да се състави много дълъг списък с престъпленията на комунистическия режим в България, понеже злините, нанесени върху българското общество, народ и нация, освен цифровото изражение на жертвите, засягат всички аспекти на държавния и обществения живот за период от 45 години. Повече от две поколения българи израснаха в нищета, тормоз, терор, откъснати от Европа и света, подложени на унижения, изучени и приучени да лъжат, мамят и загубили изцяло вяра в трансцендентното, без помен от морал и етика.

Има извършени престъпления, които не могат да се забравят, има други, които изискват осъждане, ако не и възмездие, има трети, които не могат да бъдат поправени и които са разрушили тъканта на нацията с пагубни последствия за бъдещето на България. Схематично ще изброим само най-фрапант-

ните от тези престъпления, а след това ще се спрем с повече подробности върху непоправимото.

Избитите без съд и присъда невинни хора след преврата на 9 септември 1944 г., чиито гробове дори не се знаят, масовите убийства и последвалите десетки политически съдебни процеси.

Позорът на концентрационните лагери

По подобие на съветския ГУЛаг в България след комунистическия преврат са създадени 86 концлагера и 29 затвора, през които са преминали стотици хиляди души.

Убитите по границата при опит за бягство българи и чужденци. Използване на наборни войници като пазачи – и палачи – по границите на България. Страната е превърната в огромен концентрационен лагер, обграден с телени мрежи, ровове, минни и електрически заграждения.

Нарушаването на основни човешки права чрез забрана за свободно движение в страната, закрепостяване на българските граждани в определени селища, подслушване на телефони и жилищни сгради, следене без съдебно решение, непрекъснати нарушения на лични и граждански права, залегнали в самото комунистическо законодателство и гарантирани от комунистическите конституции.

Преследвания на религиозна основа, независимо от религиозните чувства и виждания на гражданите, в разрез с правата им по тогава съществуващите закони. Забрана на религиозно възпитание. Съдебни процеси срещу свещеници, пастори и епископи. Насаждане на войнствен атеизъм сред младежта и народа, насилствено възпрепятстване на посещаване на църкви и джамии.

Пораженията в духовната и културната сфера са до голяма степен невъзвратими. Българската култура на духа в сегашното си състояние тепърва трябва да наваксва половинвековното си изоставане от световните и европейските постижения, с които страната се равняваше преди комунистическата разруха. Особено чувствителни са пораженията в българската наука, нанесени от комунистическото управление, което отряза достъпа на българските учени до световните достижения. В резултат на тези загубени 45–50 години България изостана значително и се превърна в страна – консуматор на знания, без перспективи за изравняване с нивото на световната наука в близко бъдеще. Младите български учени и интелектуалци творят наука (и култура) извън границите на родината си.

Насилието срещу турците: престъплението, наречено „Възродителен процес“

Насилствено преименувани са над 840 000 български граждани с турски произход, или мюсюлмански имена, правени са опити да се заличи етническото им и гражданско съзнание. Над 360 000 души са принудени да напус-

нат домовете си и да се преселят в съседна Турция – извършва се най-голямото етническо прочистване в Европа след Втората световна война. Създава се изкуствено разделение между етнически групи в България с трайни последствия в бъдещето.

Скритата истина за аварията в Чернобил

Незнаен брой българи – може би милион – са засегнати след аварията в атомната централа в Чернобил, броят на случаите на ракови заболявания се е увеличил тройно, появили са се генетични мутации, нарушения в работата на мозъка, ставни заболявания и много други проблеми със здравето.

Експериментите в икономиката и селското стопанство, които доведоха страната до три финансови фалита. Индивидуалните селски стопанства бяха унищожени, земята бе насилствено колективизирана, за първи път в България се появи градски пролетариат. Чрез създаване на престъпни схеми с мошенически външнотърговски дружества се извърши допълнително ограбване на държавния бюджет.

Безогледното унищожаване на природата и жизнената среда доведе България до прага на екологична катастрофа. Безразборното замърсяване на красивите български долини и поляни и изхвърлянето на индустриални отпадъци в реките и езерата на България са нанесли щети, последиците от които продължават.

Танковете, които потопиха в кръв Пражката пролет през 1968 г.

България участва в потушаването на Пражката пролет, като изпраща 12-и и 22-ри мотострелкови полк с 2164 военни и 26 танка. Решението е взето от Тодор Живков и Политбюро на БКП, а със заповед № 39 от 20 август 1968 г. е дадено нареждане за проникване на територията на Чехословакия. Има убити и български войници.

Подпомагането на терористични режими компрометира не само комунистическата власт, но създаде неприятен образ на България пред целия свят. Организирана бе държавна контрабанда с оръжие и наркотици, средствата от която до голяма степен отиваха за поддръжка на терористични организации и режими, а властта приютяваше бандити и терористи и нейни представители в чужбина организираха бунтове и преврати в страни, с които България поддържаше дипломатически отношения.

Насилственото завербуване на агентура на Държавна сигурност и РУМНО превърна България в страна на шпиони, доносници и тайни агенти. По сведения на последната комисия по досиетата в архивите се намират над 2 073 900 карти и картончета – документи за престъпната и незаконна дейност на органите по сигурността.

Унищожаването на архиви, документи и досиета. По нареждане на Политбюро на БКП и лично на вътрешния министър и вицепрезидент генерал Атанас Семерджиев, и началника на архива на МВР генерал Нанка

Серкеджиева от 25 януари до 5 февруари 1990 г. са унищожени 144 235 досиета. Напълно унищожени са 130 978 архивни дела и 13 257 действащи дела, а частично – други 18 695 дела.

Национално предателство – не е възможно да се измисли друго определение на опитите на Тодор Живков, Политбюро и участниците в пленумите на ЦК на БКП през 1963 и 1973 г. да превърнат България в 16-а република на СССР. Ако това не се е случило, не е било заслуга на българската партия, а се дължи на нежеланието на съветската страна да се обвърже с нови главоболия.

Демографският капан, подготвен може би не съзнателно и преднамерено, но като резултат от действията на ръководителите на Партията и правителството, с нетен резултат намаляване на броя на българите в страната с около една четвърт, както и продължаваща тенденция за намаляване до 2050 г. Заедно с етническото прочистване и „доброволното" изселване на турци от 1948 до 1989 г. страната се лишава от близо 550 000 души.

Трите злини на комунизма, които никога няма да бъдат простени

Три много важни събития протичат в първите дни след установяването на новата власт на 9 септември 1944 г. Те остават малко забележими по онова време, понеже вниманието на българския народ е съсредоточено върху това, което се върши в момента, а то е монументално и засяга живота на всички българи. Да припомним.

На 9 септември България е в положение на война едновременно срещу Германия, СССР, Великобритания и САЩ, да не споменаваме техните съюзници, между които са Гърция, Югославия, Италия, Япония и повече от 25 други държави, водещи борба на живот и смърт. България подписва примирие със СССР, фиктивната война привършва, но започва истинската (за България): българската армия, съхранила се досега, е подгонена от окупатора към война срещу довчерашния си съюзник – Германия.

В страната протичат невиждани по мащаб и свирепост клания на българи от всички възможни прослойки: белязани като работили за предишния режим, току-що свален от власт, членове на родолюбиви организации – бранници, легионери, ратници, отецпаисиевци и други – лични врагове на комунисти, земеделци, звенари и широки социалисти, дошли на власт с превратa, политически врагове на комунистите още от 1923 г., служители на предишната власт: офицери, полицаи, чиновници, заможни граждани и селяни, лица, случайно попаднали в месомелачката. Обезглавено е „третото поко-

ление" – подготвеният елит на нацията, готов да поеме властовите си и законотворчески отговорности в полза на целокупния народ. Преследванията, репресиите и убийствата са поголовни, не остава нито едно малко селце, което да не е засегнато.

София и големите градове, които са били обект на бомбардировки, са разрушени, жителите им – до превратa евакуирани по провинцията – се завръщат, за да намерят къщите си ограбени от мародерстващи комунистически банди. Снабдяването е оскъдно и нередовно, съществуващата купонна система не може да осигури прехраната на населението, което пък създава корупция, черна борса, недоимък и скъпотия.

От първите моменти на установяването на новата власт се провеждат генерални чистки: в държавния апарат, армията, полицията, административните органи по места, училища и университети. Не само политическият, но и социалният и стопанският ред са тежко засегнати.

Влизат в сила нови, репресивни закони, откриват се концентрационни лагери, затворите – откъдето са пуснати много криминални престъпници, които участват в репресиите над мирното население – се пълнят с „щастливци", които по този начин са избегнали смъртта. Бившите регенти, министър-председатели и висши офицери са отвлечени в Москва, приет е закон за Народен съд на лица, свързани с бившия режим, БАН и творческите съюзи са превзети от отечественофронтовци, които уволняват неудобни членове и назначават и привличат съвсем нови и непознати, Корпусите в бивша Югославия и Гърция се изтеглят, но щабовете им в Сърбия са пленени от германците, армията дава в дните на изтеглянето повече жертви, отколкото е дала по време на носенето на гарнизонна служба от 1941 г. до септември 1944 г.

Без много шум и като че ли незабелязано новата власт провежда три много важни и както се оказва, съдбоносни за нацията мероприятия, последиците от които се виждат с просто око и сега, 29 години след номиналното падане на комунизма. Те се оказват невъзвратими и увреждат много повече бъдещето на нацията и обществото от всички репресивни мерки, убийства и Народни съдилища. Те са по-страшни от дадените многобройни жертви в т.нар. Отечествена война, и с по-трайни последици от всички щети – стопански, финансови, образователни, социални, здравни и политически – нанесени на България за 45 години комунистическа власт.

Става дума за „малко забележими" престъпления, които са насочени срещу душата на нацията. Физическото тяло се лекува, рани зарастват, обиди се преглъщат и злини се прощават или се позабравят (те рядко могат да бъдат пренебрегнати), но посегателството към душата винаги е пагубно, понеже духовното е непреходно, а тъканта му е фина и чувствителна.

Духовната същност на нацията се е изграждa дълго, много дълго през годините, тя е резултат на продължителен и мъчителен процес и поддържане-

то му зависи от равнището на сцеплението на обществото. Родът и племето, които предхождат нацията, са физически досегаеми, те са дори биологично изразими, понеже са още първични и са кръв и тяло. Веднъж еволюирали и намерили точно тази неуловима спойка, която ги превръща в духовен елемент, родовете/племената израстват и стават едно цяло.

Преходното се превръща в исторически фактор, народът се е превръща в нация. С обща вяра, общ език и общи идеали. Нацията е надмогнала групата, рода и племето и е формирала език от диалектите, общата вяра/религия е заместила лаицизма, инстинктът за живот и самосъхранение на рода и племето се е превърнал в идеал за борба и изява на националното, новата човешка общност вече има дух, появил се е този Der Wille zu Gestalt, за който говореше Стефан Попов.

Бързите и неочаквани промени се асимилират мъчително, следите от посегателствата върху съзнанието и душата остават дълго време, а има и промени, които – извършени дори несъзнателно – изтръгват из корен същността на националното и нерядко последиците са фатални.

През малкото години на съзряването на националното начало – от Късното възраждане, започнало в края на XVIII век, до преврата на 9 септември 1944 г. – българите, на които им липсваше национална държава, литературен и регламентиран език, национална църква и общ идеал, успяха да се справят с поставените от самите тях проблеми и само за век изградиха трите важни и съществени елемента на модерния български национализъм.[A] Остана изявата – идеалът – постоянната воля за борба.

„Духовна независимост и политическа свобода" се появи още през първата третина на XIX век и след Освобождението бързо прерасна в националния идеал, наречен **Санстефанска България**. Този идеал не бе променян или заменян (национални идеали и държавни стремежи са трайни и мъчно се променят) и нито едно българско правителство не посегна на него чак до преврата на 9 септември 1944 г.

Което не означава, че не са съществували сили, личности и движения, които да са се опълчвали против националния идеал, против националната църква (която през 1872 г. стана схизматична) и против националния език. БЗНС на Александър Стамболийски и БКП на Димитър Благоев – двете големи леви партии, особено популярни след Европейската война – ненавиж-

[A] *История славянобългарска* се смята да е била завършена от св. Отец Паисий през 1762 г.. първият препис е след три години на Софроний Врачански, а първото печатно издание, редактирано от Христаки Павлович, е от 1844 г. Българската екзархия е учредена с ферман на султан Абдул Азис от 28 февруари 1870 г. Първата кодификация на книжовния български език е в 1878 г., а регламентираният правопис (иванчевският) датира от 1899 г.

даха национализма, понеже съзираха в него могъща спирачка на небългарските им стремежи. Национализмът се превърна в главния им враг от момента, когато и двете партии ипотекираха България и бъдещето ѝ на чужденци. БЗНС на Сърбия/Югославия, а БКП – на СССР и Коминтерна.

БКП и БЗНС ненавиждаха санстефанския идеал/идеализъм. Те го наричаха шовинизъм, а людете, които го изявяваха и поддържаха – консерватори, реакционери, а по-късно, за по-удобно, просто „фашисти"! Без да са се наговаряли, левичарите от БЗНС и ортодоксалните марксисти, стремящи се към болшевизиране, насочиха ударите си към същите основни елементи на българския национализъм, които бяха и българското sine qua non за съществуването на България, толкова необходими, „както въздуха и слънцето за всяко живо същество".

Тези попълзновения бяха лесно превъзмогвани и нямаха никаква възможност да се наложат. Или поне така мислеше нацията, народът, знаейки, че промени са възможни само с насилие, и то под чужд натиск и диктовка, сиреч само когато загуби независимостта си и своя суверенитет. Не се предполагаше, че това може да се случи, но се случи.

Отродяването на части от населението, превръщането му – с декрет и по насилствен начин – от българи в македонци хей така, по нечие хрумване, и то не само за момент, а до веки веков, вдигането на схизмата от Българската православна църква и изборът на Екзарх със седалище в София, и правописната „реформа", всъщност унищожаването на българския език и култура: **тези три престъпления** са свързани и имат общ фокус. Откъсването на живо месо от снагата на българската нация, отричането от националните идеали, промяната на характера на Българската православна църква и осакатяването на езика в полза на чужди, небългарски интереси, този фокус олицетворява пълното унищожение (ликвидиране) на българския национализъм.

Това е и злощастното наследство, което е завещано от комунизма на бъдещите поколения на България. Зарегистрирано и изразено много картинно от „социалистически човек", изграден през комунистическото време и възседнал държавата след падането на комунизма. При ратифицирането на Рамковата конвенция за малцинствата, в реч пред 38-ото Народно събрание на 18 февруари 1999 г., министър-председателят Иван Костов тържествено и с гордост заяви:

Днес ние погребахме българския национализъм.

Обществото, народът и нацията бяха разрушени, смлени и наново омесени в едно престъпно тесто, което целеше – и до голяма степен успя – да направи България нещо съвсем различно и несравнимо по-лошо от онова, което комунистите завариха на 9 септември 1944 г. Някои биха го нарекли „изграждане на социализъм".

Към разрушаването на България се пристъпи бързо, последователно и с невероятна жестокост. Още през есента на 1944 г. се създаде комисия от експерти за промяна на правописа и в същото време се направиха настоятелни постъпки (инициирани и подкрепяни от фактори извън България) за премахване на църковната схизма и избиране на български екзарх със седалище в София. С тези два удара се подготвяше отродяването на поне три милиона чисти българи и превръщането им в чужденци. То не закъсня, макар че остана трето по време, но първо по важност.

Правописната реформа 1945 г.

РОДНА РЕЧ

Родна реч, омайна, сладка,
що звучи навред край мен;
реч на мама и на татка,
реч, що мълвим всеки ден.
Тя звънти, когато пея,
в радостни игри ехти;
вечер приказки на нея
баба тихо ми реди.
И над книгата унесен,
родна реч ми пак шепти...
Милва като нежна песен,
като утрен звън трепти!

Ран Босилек
Роден на 26 септември 1886 г. в Габрово.
Починал на 8 октомври 1957 г. в София.
Един от най-популярните детски писатели, автор на незабравимото „Я кажи ми, облаче ле бяло...“.

РОДНА РЕЧЬ

Азъ нѣмамъ никого и нищо,
на тоя свѣтъ съмъ самъ,
въ гърдитѣ си съ едно огнище
отъ вѣра, духъ и пламъ.

И този пламъ, и духъ, и вѣра
си ти, о моя родна речь,
ти ме окриляшъ и разгаряшъ,
ти си ми щитъ и мечъ.

Нечутъ без тебе ще угасна,
безъ диря въ своя пѫть –
чрез тебе имамъ сила властна
и надъ животъ и смърть.

Чрезъ тебе само ще остана
за себе си да спомнямъ тукъ,
речь родна, българска, уханна,
заветенъ зовъ и звукъ!

Христо Огнянов
Роден на 29 декември 1911 г. в Тресонче, Македония.
Починал на 26 февруари 1997 г. в Залцбург, Австрия.
Политически емигрант от 1944 до 1997 г.

Едно от неизвестните престъпления на комунистическия режим, на което не се обръща сериозно внимание, но което причини неотразими злини върху националната тъкан – и продължава да злодее, – е правописната реформа от 1945 г. Този акт на новото правителство, взет през втория етап на клането – тези от късната зима и пролетта на 1945 г. – и в разгара на военните действия по полетата на Югославия и Унгария, съвпада по време не само с Народния съд. Той съвпадна и с отпадане на схизмата, наложена върху православната ни църква, и избирането на нов екзарх, но създаде необратими последици, които продължават да влияят и до днес на политическия ни живот.

Българският литературен език, включително регламентираният правопис, се появява през периода след Освобождението. При първата кодификация на книжовния български език през 1878 г., проведена от проф. Марин Дринов, ѣ е запазена като буква, но на нейното етимологично място. Дриновото правило се запазва и е утвърдено в първия официален български правопис след Освобождението, въведен през 1899 г. с наредба на министъра на народното просвещение Тодор Иванчов. „Иванчевският правопис" остава в сила до въвеждането на Омарчевския правопис през 1921 г., а през 1923 г. е възстановен в основните си положения и действа до комунистическата правописна реформа от 1945 г.

В него звукът ъ се представя с буквите ъ и ѫ (голяма носовка), като различието се прави на етимологична основа, както и с буквата ѣ (ят).

Краесловните ерове (*ъ* и *ь*) остават, както и глаголните окончания с *а* и *я*. Изписването на пълен и кратък член е по синтактично правило. Групите ър/ръ и ъл/лъ се изписват по североизточното произношение.

От 1899 г. чак до 1945 г. буквата ѣ е с двоякия си изговор – ту „е", ту „я": „екащите" българи изговарят „млѣко" – млЕко, а „якащите" – млЯко, и това не пречи никому, напротив, обединява българите от най-източните краища на България край Черно море и от най-западните покрайнини при Охрид, Шар, Скопие, Ниш и Зайчар и с изключение на някои комунисти и леви земеделци нацията е била винаги на мнение, че тази антична, традиционна старобългарска буква трябва безусловно да се запази като символ на обединена България.

Дори преди Освобождението и в период, когато тепърва предстои кодифициране и регламентиране на българския език, има гласове и предупреждения за запазване на неговата чистота и уникалност. Хилендарският свещенослужител Иларион Стоянов свидетелства (1844) за борбата за запазване на българския облик на езика и азбуката по време на османското владичество в условията на нахлуване на печатни руски текстове.

Големият проблем за ръководителите на българската левица – говорим за комунисти и земеделци, за БКП и БЗНС – след началото на XX век е съществуването на *е* двойно, или т.нар. „ят". С този знак – произнасящ се ту като „е", ту като „я", се е постигнала почти пълна спойка между двата основни говора: популярното „якане" на изток и на север и „екането" на запад и на юг, разбира се, условно, понеже якане и екане се срещат из цялата страна. Македонците „екат", сиреч в повечето думи етимологичното ѣ те произнасят като „Е", а в другите говори – основно като „Я". Това пречи на левичарите точно защото буквата споява, обединява и събира заедно народа като цяло, докато БЗНС и БКП – всяка партия по свои съображения, но еднакво вредни – целят разединение, разкол, разрив.

От началото на XX век отношението към въпроса с *е* двойно, т.нар. „ят" започва силно да добива политически измерения. Левите политици – комунисти и земеделци, – прикривайки истинските си подбуди, претендират, че буквата „ѣ" символизирала отчуждението на интелигенцията от масите и настояването за пълното ѝ изхвърляне от азбуката било с цел да опрости правописа и да го направи по-достъпен за простолюдието. Те също разглеждат запазването на ѣ като проява на езиков елитизъм и великобългарски шовинизъм.

Левите сили са върли противници и на други изконни българска букви. Т.нар. Ъ-широко – Ѫ, ѫ, – голямата носовка, или голям юс е наименованието на специфична фонема, съществувала в старобългарския език и съответстващите ѝ графеми в кирилицата и глаголицата. Буквата ѫ изразява носовия гласен звук [ɔ̃] (он, ън). Забележителното е, че звукът Ѫ, ѫ не се среща в дру-

гите славянски езици, което поставя българския език в уникална позиция. Ѫ, ѫ е почти неизговоряем и в другите европейски езици с изключение на албански. С изхвърлянето на ѫ българският език се сближава със славянските ортографии.

Другите две неприятни букви, нарочени за изхвърляне, са „ъ" и „ь", които се изписват в края на думите, които завършват със съгласна, така братъ, езикъ, пътъ и т.н. Но буквата ь има и фонетично значение, в края на думата тя омекотява съгласната, така конь (меко „н") в края на думата, или омекотява съгласна пред „о", така синьо (меко „н"). Тези четири букви: ѣ, ѫ, ъ и ь, дразнят земеделци и комунисти, които изглежда, че предпочитат да са се родили сърби, руснаци, или какви да са славяни, но не и българи Не е никак важно какво предпочитат другите българи.

Освен политически причини съществуват и други, от различен характер. Немалка част от водещите фигури от БЗНС са сръбски, чехословашки или руски/болшевишки агенти за влияние. След преврата от 9 юни 1923 г. напускащите България земеделци се концентрират в Югославия/Сърбия, където са на издръжка от югославското правителство, което ги въоръжава, обучава и готви за нахлуване в България с помощта на югославски военни части.

Тези, които емигрират в Чехословакия, получават помощи и субсидии от правителството в Прага. По това време Чехословакия, Югославия и Румъния са съюзници, известни под името „малката Антанта". Този съюз, покровителстван от победителите в Европейската война, главно Франция, е насочен против България и Унгария, които след войната са загубили земи и население в полза на страните от „малката Антанта". Известен брой емигранти заминават за СССР, където се превръщат в болшевики. Смело може да се твърди, че повечето, ако не всички видни български комунисти са също съветски агенти, но някои от тях служат и на Югославия, както и на други страни.

Истинската причина за изхвърлянето на ѣ е да се постигне сближение на българския правопис със сръбския (БЗНС), но и с руско-съветския (БКП). Отстраняването от азбуката на ѫ, ъ и ь е по същите причини, но и в подражание на примера от Москва. Това е сигурно, що се отнася до БКП, а нищо чудно опитите на земеделското правителство да наложи правописна реформа през 1921 г. да са били също повлияни от съветския експеримент.

Със същата бързина, с която ОФ прокара „правописната" реформа веднага след идването си на власт, съветското правителство на Ленин–Троцки издаде два декрета от декември 1917 и от 15 октомври 1918 г., с които изхвърля буквата ѣ от руската азбука. В Русия ѣ има друго значение, но заедно с този знак болшевиките изхвърлят и трите други знака – ѫ, ъ и ь.

Както и в България, правописът влиза в сферата на политическите борби, като буквата ѣ става символ на бялата интелигенция. Реформата не е приета на териториите, контролирани от белогвардейците, противници на бол-

шевиките в Гражданската война, а по-късно, отново подобно на българския случай, емигрантските издания също продължават да се печатат по стария правопис дори и след Втората световна война.

Убийство на символа, убийство на същността! Вместо езика на Пушкин ще се чува дивият говор на футуристите,

пише емигрантското списание „Аполон", издавано в Париж.

През 1921 г. правителството на БЗНС извършва правописна реформа, която носи името на Стоян Омарчевски, министър на просвещението. Отпорът и критиката срещу реформата са значителни, защото премахването на двойното е от българската азбука се разглежда от жителите в Западна България и особено от македонските българи от Пиринска Македония и диаспората като

предаване на западните диалекти

и като отделяне на българския книжовен език от македонските диалекти. За привържениците на тази гледна точка ѣ – е двойно добива статус на символ на българщината.

Омарчевският правопис от 1921 г. се отличава твърде малко от сегашния, който бе въведен през 1945 г. От азбуката се изхвърлиха буквите ъ и ь (както и ѣ, което се извърши през 1945 г.), но се запази буквата ѫ. Мекостта на съгласна пред о започна да се бележи с й, така синйо, Ганйо и т.н. Правилото за употреба на пълен и кратък член при съществителните и прилагателните в единствено число от мъжки род стана: пълен член се употребява пред дума, започваща с гласна, а непълен – пред дума, започваща със съгласна или на края на изречението. Съвременният звук ъ се представя с буквата ѫ (голяма носовка). По Омарчевския правопис се измениха и правилата за употреба на удвоените предлози *със* и *във*: *във* се пише пред думи, започващи с в, ф или хв, а *със* – пред думи, започващи със с, з, ш, ж или щ.

Както и в случая с комунистическата правописна реформа от 1945 г., земеделската реформа е обоснована с редица „научни" доводи от някои тогавашни езиковеди като опростена, спомагаща изучаването на родния език без участието на излишни и вредни букви като ъ, ь и омразното на всички ѣ. Фактът, че решението е било политическо, а не научно, или утилитарно, не е останал скрит дори за съвременни коментатори от чужбина.

Във вестник „Кьолнише цайтунг" от 11 януари 1922 г. се появява следният коментар:

Българският език като руския познава две букви „ь" и „ъ", които се пишат в края на думите, за да покажат, че крайната съгласна трябва да се произнася меко или твърдо. Освен тия чужди на сръбския език букви българският език притежава за радост на чужденците и едно двойно „е". Сегашното българско

правителство, което произхожда от земеделската партия и се подкрепя от умерените социалисти и от т.нар. комунисти, преследва между другото и сближаване с Югославия. С изхвърлянето на тези букви, които не се срещат в сръбската кирилска азбука, то иска да изгради мост към Сърбия. Преди няколко месеца правителството издаде строги заповеди до печата и до печатниците да не употребяват вече тези три букви. Образованото гражданство, което и без това мрази земеделското правителство, обяви, че Отечеството е в опасност.

Най-бурната реакция срещу въвеждането на Омарчевския правопис идва от македонските организации. След официални протести до правителството и Народното събрание македонските издания продължават да бъдат печатани на стария правопис с ъ, ь и ѣ.

Организацията „Илинден" заяви, че македонските българи ще запазят тоя правопис – свят за българщината – като македонски.

Професор Любомир Милетич и много други учени пишат протестни писма, Софийският университет заплашва, че ще затвори врати, а БАН не признава правописа. Веднага след деветоюнския преврат от 1923 г. правителството на професор Александър Цанков възстановява стария (Иванчевския) правопис.

През 1934 г. Коминтернът постановява съществуването (всъщност появяването) на македонска нация и македонски език и за да стане съвършено ясно, че въпросите относно т.нар. „правописни" реформи фактически са борба за власт и че всъщност това са политически решения, които засягат сърцевината на българската нация и национализъм, комунистически, левичарски и проболшевишко-коминтерновски издания на български език в чужбина следват вярно указанията, идващи от Москва.

Вестници и списания в СССР – частите, населени с етнически българи – след 1934 г. използват отменения през 1923 г. български правопис на БЗНС и дори въвеждат нови „подобрения" с оглед препоръките на Коминтерна. В далечна Аржентина левичарският вестник „Македонски глас" започва да излиза през август 1935 г. и употребява стария, Омарчевски правопис, който вече не е в сила в България, а 6 години по-късно новият вестник „Балкански глас" от юли 1941 г. предвардва комунистическия правопис с 4 години и изхвърля ѫ, ъ, ь и ѣ. Същото се случва през 30-те години на миналия век в САЩ, където комунистическият промакедонистки вестник „Народна воля" прокарва не само новите коминтерновски тези, но и се списва по Омарчевския правопис.

В сръбска (югославска) Македония ускореното сърбизиране на езика на македонските българи влиза в действие веднага след прокламирането на република Македония като съставна част от новата Федеративна народна

република Югославия (ФНРЮ). На 2 август 1944 г. в манастира „Прохор Пчински" се учредява Антифашисткото събрание на народното освобождение на Македония (АСНОМ). То провъзгласява Вардарска Македония за съставна федерална единица на Югославия и взима решение за създаване на „македонски книжовен език". От 27 ноември до 3 декември 1944 г. в Скопие заседава конференция на филоложката комисия за създаване на „македонска азбука" и „македонски литературен език".

Създадените езикови комисии на АСНОМ приготвят македонски литературен език и въвеждат македонска азбука и македонски правопис. Премахва се страшното за сърбите и помакедончените коминтерновски последователи българско „ѫ" и се вкарват в употреба четири букви от сръбската азбука на Вук Караджич. Както ще стане и в България след няколко месеца, в Македония сърбизираният „македонски правопис" се налага с насилие, противно на българската историческа традиция (понеже македонците от двете страни на Осогово естествено и без насилие са следвали същата традиция) и въпреки съпротивата на българския народ във Вардарска Македония.

През 1945 г. дошлото на власт след превратa от 9 септември 1944 г. отечественофронтовско правителство прави правописна реформа, с която ѣ се изхвърля от българската азбука и се въвежда писане на я или е по така наречената ятово правило. Създадена е комисия от експерти и учени, която след натиск от страна на правителството на ОФ и преодоляване на многобройни възражения осакатява азбуката, правописа и облика на езиковата култура и излиза с решение, което е одобрено от правителството на ОФ и е официално публикувано на 27 февруари 1945 г.

Основните принципи, залегнали в новия правопис, нареждат изхвърлянето на буквата ѣ (ят). Тя се заменя с я или е според ятовото правило. Така например вместо бѣлъ вече се пише бял, а за останалите форми се ползва буквата е: бели, обелен.

Изхвърля се от употреба и буквата ѫ (голям юс) и се замества с ъ или а (по-рядко). Вместо бѫдѫ, където големият юс се изписва по исторически причини, защото в миналото е отразявал специфичен звук, сега то се замества с големия ер и става бъда. Също така вместо „тѣ сѫ" вече се изписва „те са".

Премахва се изписването на буквата ъ в края на думите, където няма звукова стойност, и на буквата ь в края на думите, но се запазва пред буквата о за означаване на мекост (пример: миньор).

Остава в сила синтактичното правило за употреба на пълен и кратък член при съществителните от мъжки род, единствено число. Опростен е правописът на някои думи: вместо нуждни вече се изписва нужни, вместо праздникъ се пише празник.

Нанесените вреди са мащабни. Най-болезнената и с дълготрайни последици е ликвидирането/унищожението/убийството на дотогава същест-

вуващата спойка между източните и западните говори. Да не се забравя, че решението за „правописна реформа" е политическо, а не научно и то цели разединение между българите, нагаждане на българската азбука и правопис към руската и сръбската и проправя пътя към отродяването на македонците от българската народност и култура. Не става въпрос само за жителите на сегашна република Македония, но и за македонците в България, които съвсем свободно и непринудено са се наричали такива, без за момент да губят своето историческо съзнание на българи.

Петър Дънов, известният по целия свят Беинса Дуно, по прекрасен начин обобщава вредата от отпадането на ѣ и ѫ. Забележките му са по повод на Омарчевската правописна реформа от 1921 г. Починал през декември 1944 г., Дънов не доживя да види новото кощунство с българския език:

... буквата ѣ е свалена от Константин от Невидимия свят... тази буква представлява един от кардиналните небесни знаци, която е знамето на славянската писменост и на славянството. Буквата ѣ е небесният знак на Кирилицата и е печат на ангела Елохим, който довежда двамата братя Кирил и Методий от края на Вселената, за да им даде славянската писменост... Кирил и Методий, Светилата на Славянския род, ви измъкнаха от тъмнината и ви облякоха със Светлина. Кирил и Методий свързаха българския народ с небето... Като изучавате български език, дохождате до буквите ѣ и ѫ, които искат да изхвърлят. Буквата ѣ е хубава. Ако се изхвърли от употреба, българите ще закъсате. Буквата ѫ казва, че преди да говори, човек трябва да мисли. Преди да тръгнеш на път, мисли. Буквата ѫ съществува само в български език. Богат е българският език, но хората още не могат да си служат с него. В буквата са свързани заедно Божественият и човешкият принцип... в техния език (на българите) е буквата ѣ – кръстът, търпението. Тая буква означава още събиране и примиряване на доброто и злото. Българинът казва: „Аз зная да събирам доброто и злото, да ги примирявам." Някои пишат тази буква по два начина – ѣ и ІЪ. Както и да се пише, тя означава едно и също нещо. Знакът ѣ е на сърцето, а ІЪ – на ума... ь ще ти причини голяма вреда, ако не го пишеш на мястото му... Защо е в български този малък ер – ь? Някои букви могат да се изхвърлят, но някои букви не трябва да се изхвърлят. Може да направиш една цигулка с три струни, но с четири струни е по-хубава. Може да имаш една китара с четири струни, но ако имаш с шест струни, е по-хубава. Ако имаш една арфа, не четири, но 36 струни трябват.

Реформата от 1945 г. с един замах премахва буквата ѫ, която е основополагаща и изразява в писмо уникалния български звук, гърленото Ъ (голямата носовка). Тя е положена в българския правопис от IX век и не беше пипната дори от БЗНС/Омарчевски през 1921 г. Но с унищожаването на буквата ѫ се посегна и върху звуковата основа на българския език. Сегашните поколения

просто не познават звука, който се изразяваше с ѫ, променила се е фонетиката, и то с декрет, а не чрез естествено отпадане. Само престарели българи сега могат да пишат СА и да го произнасят СЪ (сѫ). 99% от населението сега пишат трето лице множествено число на глагола „съм" СА и го **произнасят** СА. Това вече не изглежда нито чудно, нито странно, нито пък някой би се сетил, че звуковата основа на българския език е претърпяла промяна.

Подобна съдба претърпяха и думите, които бяха осакатени поради „опростяване". Преди реформата от 1945 г. се пишеше „сърдце", но и се произнасяше „сърДце", пишеше се „празднык" и се произнасяше праздНик". Сегашните българчета знаят само, че имат „сърце" и съвсем резонно си го произнасят „сърце". Как иначе? В името на опростяването (кому ли е било нужДно?) се постига простащина.

Англичаните изписват знаците „gh" (джи ейч), за да ги изчетат като „f" в laugh (смях, смея се) и никому не прави впечатление, понеже този начин на изписване е част от богатството на английския език.

Да се „опрости" всъщност означава „да обеднее"! Евентуална комунистическа революция във Великобритания, САЩ, Канада и Австралия вероятно ще промени издъно английския правопис, но глупавите англичани (глупави, понеже пишат сложно!) ще трябва да почакат да настъпи и техният сюблимен момент, когато нови управници ще опростят езика им, а кой знае, може би ще въведат и славянска азбука (или китайска), за да са в крак с прогреса и бъдещето.

Председателят на комисията от 1945 г. Димитър Осинин, участник в септемврийските метежи, след това емигрант в Югославия и Австрия и последовател на Коминтерна, съзнава „собствената си вина" и признава, че изпитва „тъга и срам" поне относно съдбата на ѣ. Той дори призовава – на страниците на списание „Български език", бр. 3–4 от 1973 г. –

още веднъж сериозно да обсъдим въпроса за ѣ... Единственият изход е да оставим свободно да се якя и ека, като отново върнем обединяващото формално ѣ.

Късно разкаяние – след 28 години!, – но и то не достига целта си.

След 1989 г. някои десни политически и културни организации като ВМРО-БНД се опитват да инициират дебат за правописна реформа и връщане на двойното е. След 73 години и четири поколения, научени/приучени да употребяват осакатената азбука, шансовете за промяна не изглеждат особено добри.

Гласове на протест е имало и има и в Русия по повод правописната им реформа от 1917–1918 г. В съветска Русия от печатниците масово са изземвани буквата ѣ и другите изхвърлени от правописа букви, но Руската академия на науките публикува литература със стария правопис чак до 1929 г.

Още по времето на Сталин, през 50-те години, Иван Илин прави в печата яростна политико-философска и лингвистична защита на стария правопис и специално на знака ѣ, посочвайки, че изхвърлянето на ѣ от руската азбука води до появата на многобройни омоними от различни корени в руския език.

След краха на СССР през 1991 г. в руската култура също се наблюдава естетическо връщане към стария правопис – ятове и ерове се появяват по фирмите на компании, в имена на вестници и т.н. В Русия също се появяват призиви за връщане на дореволюционния правопис. Привържениците на това връщане наричат ѣ „най-руската буква" и „белия лебед на руската азбука".

В последно време подобна тенденция се забелязва и в България. От естетична – или комерсиална – гледна точка се забелязва изписване на ѣ и ѫ, както и на ъ и ь в края на думи, завършващи със съгласна. Поради незнание ѣ понякога се употребява вместо ѫ, а и вместо ъ в края на думите.

Редица емигрантски издания в периода 1945–1989 г. отричаха правописа, въведен през 1945 г., не само поради загриженост за езика и азбуката, но и поради политически причини. Разделението в политиката пролича и по този въпрос. Изданията на земеделците в изгнание употребяваха новия правопис, докато тези на Българския национален фронт (БНФ), заедно с изданията от Мадрид – седалището и канцеларията на Н.В. Симеон II – се придържаха стриктно към стария правопис (Иванчевския). Все още излизащото в Чикаго списание „Борба", орган на БНФ, се списва на стария правопис.

Опитите за по-нататъшно опростяване, разбирай осакатяване, на българските традиции, култура и главно език не са спрели. През 2010–2011 г. филолози – по неизвестно какви подбуди – внесоха предложение в Народното събрание за нови промени. С мотив, че децата, ученици и студенти не могат да се справят с правилата за употребата на пълния и непълния член, филолозите предлагат „осъвременяване" в съответствие с масовия говор.

Дори едно повърхностно наблюдение ще покаже спадането на равнището на езиковата култура всред подрастващите поколения и засилващата се неграмотност сред българското население. Не е ли възможно поне част от причините за тези неуредици да се крият в неграмотността на тези, които учат децата на четмо и писмо? А неграмотността на учителите – и на немалка част от професори и доценти – не произтича ли от вредно, излишно и недъгаво престараване по пътя на опростачването не само на езика, правописа и азбуката, но и на цялата езикова култура на нацията?

Ако се променят правилата за употреба на пълния и непълния член, се нанася нова страхотна вреда на българския език, дава се още едно огромно предимство на тезата за отдалечаване на България от Македония и се постига ново раздвояване на съзнанието на двете части от българската нация. В

официалния македонски език в употреба в бившата югославска република Македония (БЮРМ) има само пълен член. Но пълният член е характерен и за голяма част от българските диалекти. Употреба само на пълен член се открива в редица старопланински говори, в диалектите на Странджа, Родопите, Поморавието и Западните покрайнини. Тогава защо и кому е нужно да се къса връзката между македонските говори и говорите от по-голямата част на българската езикова територия, между нормата в Скопие и тази в София? Не се ли върши нова услуга на Скопие, но и на Белград?

Не е ли време да се помисли какви са последиците от въвеждането на осакатения и опростачен правопис от 1945 г. върху културно-историческото наследство на българския народ през 73-те години на наложено обедняване? Българската литература, списвана на стария правопис (Иванчевския), научните издания, белетристиката и всичко, създадено до 1945 г., са станали почти нечетливи и непригодни за по-младите поколения. Освен нанесените вреди върху националната тъкан и същност на нацията това, което чужденци не успяха да сторят в продължение на столетия, бе извършено от комунистическата власт и раболепните ѝ слуги, облечени в научни доспехи.

Българските книги до 1945 г. – писаните на стария правопис, с ѫ, ѣ, с ъ и ь на края на съществителните, по старите правила, когато сърце беше сърДце, празник беше праздник и т.н. – сега са все по-мъчно достъпни. Те обемат периода от Възраждането до 1945 г., когато са създавани произведенията на най-известните и реномирани български историци, филолози, етнографи, поети и писатели, философи, политици и социолози.

В тези книги са отразени борбите за национално съзнание, посочени са враговете на България, отразени са стремежите към просвета, национална църква и национално освобождение. Там са Раковски, Ботев, Вазов, Йовков и Яворов, там е българският периодичен печат. Тези постижения фактически се елиминират и изтриват от националната памет. Но не само това. С тях се изтриват и изчезват националните туптежи, естествените тропизми на народа, съзнанието за принадлежност към народ, нация, църква и царство (държава).

За служещите си с Иванчевския правопис не беше толкова трудно да четат и да се справят с българската книжнина от Средновековието. Тя беше изписана с ѫ, ѣ, с ъ и ь. За служещите си с комунистическия правопис от 1945 г. това вече е почти невъзможно. Посегателството не е само върху „буржоазния", „елитистки" и „шовинистичен" правопис от 1899 до 1945 г., ударът е нанесен върху цялата българска книжнина от създаването ѝ до 1945 г. И тази пакост, изглежда, е невъзвратима.

Нищо особено странно тогава, че се намериха български народни представители, които нагло и безотговорно да гласуват в парламента на 6 март

2008 г. проектозакон, който гласеше българският език да не е задължителен в училищата! Загриженост за развитието на българския език и култура, или нов удар върху нацията? Щом се премахне българският език като задължителен, защо да се грижим и притесняваме за излишни, па и нечетливи, стари, пожълтели и кой знае какво съдържащи книги?

Вдигането на схизмата и Екзархията

На 21 януари 1945 г. в катедралната църква „Света София" в столицата Народно-църковен събор избира Софийския митрополит Стефан за Български екзарх. Както се оказва впоследствие, той е и последният екзарх. След един месец – на 22 февруари 1945 г., с обратен акт на Цариградската патриаршия отпада схизмата, наложена на Българската православна църква на 16 септември 1872 г.

Двете събития са свързани, второто – вдигането на схизмата – не може да се случи, ако не се е случило първото – официален избор на български екзарх **със седалище в София**. Тези две събития поставят официален, формален и държавно одобрен, ако не и предизвикан от новата, отечественофронтовска държава, край на българския традиционен национализъм.

Предвидена, макар и необявена последица е принизяването, а по-късно и обезсилването на църквата с цел изтръгване на християнското жило от снагата на нацията. Тези събития са втората чрезмерна пакост, извършена от комунистите и всички отечественофронтовци: земеделци, широки социалисти, звенари, радикали и „независими интелектуалци", които дойдоха на власт на 9 септември 1944 г.

Още при създаването си и през цялата си история, включително до днес, Българската православна църква е подложена или се самоподлага на държавно-политически влияния, които нерядко имат малко общо с християнството. Причината е не толкова в Българската църква, а в принадлежността ѝ към Източното православие, което е поначало и по традиция цезаропапистко, за разлика от независимата Западна църква – Римокатолическата, която също не страни от светската власт, но налага (по-право стреми се) – също традиционно и по принцип – своето влияние върху държавата.

Източноправославните църкви съжителстват със светската власт, но са в подчинено положение, докато Римокатолическите църкви традиционно са изисквали – и дълго време са получавали – предимство спрямо светските владетели.

Независимостта на поместните православни църкви е спрямо православните йерархии в другите православни държави, тъй като главата на поместната православна църква – обикновено патриарх или архиепископ – е зависим от и отговаря (след Бога) пред държавния глава. Т.нар. Вселенски патриарх в еволюцията на статута си е само „пръв между равни", той председателства общоправославни събори, без да има власт над отделните патриарси. Но Римският папа е върховен главнокомандващ на всички католически йерархии в целия свят и не дели отговорността си пред Бога с никой друг.

Зависимостта на поместната/Българската православна църква от държавата я прави уязвима: нерядко тя се (само)принуждава да участва във или да подкрепя държавни действия, които може би не са съвместими с вярата – единственият неин raison d'etre. Независимостта на Римокатолическата църква, от друга страна, понякога я води до несъгласие, противоречие или противопоставяне на действията на държавата.

След покръстването през 864 г. (хан) княз Борис I (852–889) създава църковна организация, която му е подчинена, но духовенството и архиепископът са гърци/византийци и служат на гръцки език. За да приеме християнството, могъщият хан/кхан/каган е понижен в достойнството си на владетел. От хан той се превръща в княз, а и кръстник и наставник му е Михаил Пияницата, по това време император на Византия. Недостойно, неудобно и неприятно!

На свикания през 893 г. Преславски народен събор гръцкият език се заменя при богослужение с български (славянски?). Чак през 927 г. при управлението на Петър I (927–970) България получава патриаршия, и то след продължителни пазарлъци с императора Роман Лакапин.

Първи български патриарх е Дамян Доростолски (Дръстърски), а седалището му е в Преслав, впоследствие в Дръстър и накрая в Охрид. Постигнатото е значително, но от християнско-структурна гледна точка. Иначе цар Петър е аристократ със синя кръв, потомък на Атила, докато Роман Лакапин е прост арменски селянин, кой знае как изкачил се на византийския трон. Така Българската патриаршия става първата автокефална църква след античните в Рим, Константинопол, Александрия, Антиохия и Йерусалим, значи тя е най-старата народностна (поместна) православна църква в Европа.

С края на Първото българско царство (1018) е сложен и край на Българската патриаршия. На нейно място византийският император Василий II създава българската автокефална Охридска архиепископия под върховенството на Цариградската патриаршия.

През 1185 г. българското царство е възстановено при Петър и Асен, а начело на Българската църква застава архиепископ Василий I, който след договарянето на унията между цар Калоян (1197–1207) и папа Инокентий III

на 8 ноември 1204 г. получава от него ранга примас (екзарх, първосвещеник) на България и става формално подчинен на папата.

Преговорите (пазарлъци) за патриаршия продължават и на църковен събор в Лампаск през 1235 г., където по решение на Вселенския (Никейския) патриарх и патриарсите на Йерусалим, Антиохия и Александрия за пръв патриарх на Търново е миропомазан българският архиепископ Йоаким I. Седалището му е в Търново.

След смъртта на цар Иван Александър (1331–1371) разцеплението на държавата на Търновско, Видинско царство и Добруджанско деспотство се отразява и върху патриаршията. Владетелите на Видинското царство и Добруджанското деспотство оказват натиск над висшия клир в своите земи, за да отхвърлят върховенството на Търновската патриаршия и да преминат в подчинение на цариградския патриарх.

С падането на Търново под турска (османска) власт през 1393 г. се слага край на Търновската патриаршия. Последният патриарх Евтимий Търновски е пленен и заточен в манастир в Тракия, навярно в Бачковския манастир, където се твърди, че е и гробът му.

По време на османското владичество българите имат църкви и манастири, но те се управляват от Цариградската патриаршия и се служи на гръцки. Охридската архиепископия, която се опитва да се съревновава с Цариградската патриаршия за духовната власт над православните християни в Османската империя, губи самостоятелността си в 1767 г.

С настъпването на Възраждането редица прогресивни български водачи осъзнават вредата от липсата на самостоятелна българска църква със собствена йерархия. Желанието на българите да скъсат с Цариградската патриаршия и да възобновят националната си църква е свързано със стремежа към национална независимост. Осъзнава се, че при съществуващите реалности пътят към политическа и държавна независимост минава през борбата за независима българска църква.

Първите опити са от 1824 г., когато група заможни и влиятелни българи, предвождани от Димитраки Хаджитошев, искат да заменят гръцкия владика Методий с българина Гаврил Бистричанин. Тази Димитракиева буна е последвана от протести срещу гръцките владици в Скопие, Самоков, Казанлък, Ески и Ени Заара (Стара и Нова Загора). Особено бурни са протестите през 1838 г. в Търново срещу назначаването на Панарет за Търновски митрополит.

Бунтове срещу висшето гръцко духовенство има в Ловеч, Видин, Сер (Сяр, Серес), Охрид, София и другаде. В Цариград под ръководството на Неофит Бозвели се създава Българска община с главна цел – независима българска църква. Въпреки че водачите на движението, Неофит Бозвели и Иларион Макариополски, са заточени през 1845 г., борбата е продължена от

Александър Екзарх, Гаврил Кръстевич, Никола Сапунов и други възрожденци.

Акциите за създаване на независима църква кулминират на Великден – 3 април – 1860 г. По време на тържествената великденска литургия в българския храм „Свети Стефан" в Цариград (построен през 1849 г.) митрополит Иларион Макариополски не споменава името на Цариградския патриарх и на негово място казва *„всякое епископство православных"*, което се произнася само от предстоятел на автокефална църква.

Борбата за независима българска църква се увенчава с успех. С ферман на султана Абдул Азис от 28 февруари 1870 г. се дава право и легитимност от страна на държавата за учредяване на Българска екзархия. Значението на този акт е огромно. С този ферман Българската екзархия е призната за официален представител на българската народност в Османската империя, но същевременно е de facto призната и българската народност. Признава се също така и неразривната връзка между вяра и народност. Затвърждава се апостолическият принцип народ – държава – църква. Първата стъпка по правилния път е вече сторена, остава извоюването на държавна независимост.

На 23 февруари 1871 г. в Екзархийския дом в Ортакьой-Цариград е тържествено открит и започва работа Първият църковно-народен събор. В него участват 50 души – 11 духовници и 39 миряни. На 14 май 1871 г. окончателно е приет и подписан Устав за устройството и управлението на Българската екзархия. След като безрезултатно чака два месеца позволение да избере екзарх, Съборът се саморазпуска.

Изборът на екзарх става чак на 12 февруари 1872 г., когато е избран Иларион Ловчански – най-възрастният от българските архиереи, доскоро на служба в Цариградската патриаршия. Обаче по внушение на Високата порта (турското правителство) и чрез натиска на някои политически кръгове той си подава оставката и на 16 февруари е проведен втори избор, на който членовете на Привременния смесен екзархийски съвет избират за екзарх Видинския митрополит Антим. Светското му име е Атанас Михайлов Чалъков (1816–1888). Има данни, че съгласието на Високата порта с избора е и по внушение на руската дипломация.

Веднага след учредяването на Екзархията Цариградската патриаршия се обявява против. Екзархията не само не се покорява, но самостоятелно разширява правата си. Екзарх Антим изготвя документ, с който обявява за недействителни патриаршеските наказания над трима български владици – низвержение за Иларион Ловчански и Панарет Пловдивски и отлъчване за Иларион Макариополски. С това действие се утвърждава каноническата правоспособност на Екзархията. На 11 май 1872 г., празника на светите братя Кирил и Методий, екзарх Антим I в съслужение с тримата наказани владици отслужва тържествена литургия и прочита специален акт, с който

Българската екзархия се провъзгласява за самоуправляема и дава началото на дългогодишната българо-гръцка разпра. Екзархията се обявява за автокефална (независима), а не за автономна, каквато е според султанския ферман. От този момент тя започва да действа като независима от Цариградската патриаршия и всички надежди за избягване на разрива се стопяват.

Това нарушение на каноните е използвано от Цариградската патриаршия като формален повод да обяви на 16 септември 1872 г. Българската православна църква за схизматична и тя е отлъчена от православния свят. Цариградският патриарх свиква на поместен събор патриарсите на Александрия, Антиохия и Йерусалим и архиепископа на Кипър, на който се осъжда филетизмът (т.е. национализмът) и на третото заседание на събора от 16 септември 1872 г. Българската екзархия и българският народ са обявени за схизматични. Единствено патриархът на Йерусалим Кирил II не се съгласява с обявяването на схизмата и напуска събора, след което е низвергнат от сан.

Схизмата не пречи на уреждането на вътрешните въпроси между Екзархията в Цариград и българските църкви и монастири в Османската империя, понеже по силата на султанския ферман и екзархийския устав, изработен от църковно-народния събор, Екзархията е призната за официален представител на българската нация в Османската империя. В устава ѝ са утвърдени две начала: съборност (участие на духовници и вярващи в черковното управление) и изборност.

Териториалният обхват на Екзархията е посочен в член 10 от учредителния ферман:

Духовният окръг на тая екзархия ще обема Русенската, Силистренската, Шуменската, Търновската, Софийската, Врачанската, Ловчанската, Видинската, Нишката, Пиротската, Кюстендилската, Самоковската, Велешката, Варненската епархия (без града Варна и без двадесетте наблизо села, които се намират между този град и Кюстенджа, на които жителите не са българи), Сливенския санджак (без градовете Анхиало и Месемврия), Созополската каза (без крайморските села), Пловдивската епархия (без главния град и без град Станимака, както и без селата Куклен, Воден, Арнауткьой [Долни Арбанас], Панагия, Ново село, Лясково, Ахлан, Бачково, Белащица, без манастирите Бачковски, „Свети Безсребърници", „Света Параскева" и „Свети Георги". Махалата Света Богородица в града Пловдив ще трябва да влезе също в Българската екзархия, но които от нейните жители не би щели да се подчиняват на Българската църква и екзархия, ще бъдат волни да се отделят. Подробностите по този въпрос ще се определят по взаимно съгласие между Патриаршията и Българската екзархия според вероизповедния им ред.

Освен изброените по-горе и поименувани места ще се позволява да се подчиняват на Българската екзархия по духовните си дела и на всички ония мес-

та, жителите на които, всичките или поне двете им третини, би поискали това, стига да се докаже действителността на искането им, но понеже, както се рече, това ще става по желанието и съгласието на всичките жители, или поне на двете им третини, то, ако някой по този повод би се опитвал да произвежда някакъв раздор между жителите, той ще се привлича към отговорност и ще се наказва според законите.

Така член 10 от фермана разрешава и други, неупоменати във фермана епархии да бъдат признати за български, ако го желае най-малко две трети от християнското население в нея. Съобразно този параграф се извършва плебисцит в Македония под контрола на турските власти и Вселенската гръцка патриаршия. Резултатът от този референдум е включването на голяма част от Македония в границите на Българската екзархия. Това са Скопска, Охридска и Битолска епархия. След Освобождението, през 90-те години на XIX век, се създават още две епархии: Неврокопска и Старозагорска.

Прекъсването на процеса на по-нататъшно установяване на българските епархии в Южна Македония се дължи на Априлското въстание от 1876 г. и Руско-турската война от 1877–1878 г.

При потушаването на Априлското въстание екзарх Антим старателно събира сведения за турските жестокости и ги разпраща до всички европейски вестници и журнали

с молба да пов\дигнат мощен глас от възмущение срещу турската тирания и безчовечност и да помогнат за по-скорошното освобождение на многострадалния български народ.

Заради тези си действия и след обявяването на Руско-турската освободителна война 1877–1878 г., на 12 април 1877 г. екзарх Антим е принуден да си подаде оставката. След два дни султан Абдул Хамид издава официална заповед за свалянето му от екзархийския престол, а на 17 април той е изпратен на заточение в Анадола, Мала Азия.

След подписването на Санстефанския мирен договор бившият български екзарх Антим е освободен от заточение и през май 1878 г. се завръща в гр. Видин, където поема управлението на епархията си. През 1879 г. е избран за председател на Учредителното народно събрание в старата столица Търново, след което – за председател и на Първото Велико народно събрание.

На 24 април 1877 г. младият 37-годишен ловчански митрополит Йосиф е избран за Български екзарх. Светското име на Екзарх Йосиф I е Лазар Йовчев (1840–1915). Той е получил светско образование във Франция: от есента на 1864 до 1867 г. следва във философско-литературния факултет, а от 1867 до 1870 г. в правния факултет на Сорбоната.

Въпреки че България е разпокъсана по волята на Берлинския конгрес от 1878 г., единението между българите се осъществява от Българската

църква, макар че тя се оказва с раздвоен диоцез – единият в границите на Княжество България, а другият на територията на Османската империя. След Освобождението отношенията между Българската православна църква и държавата се основават и развиват въз основа на нормите, заложени в Търновската конституция от 1879 г.

Екзархията поема задачата да изпълнява ролята на национална институция, обединяваща българите в Княжеството с техните събратя в Източна Румелия, Македония и Одринска Тракия. Член 39 от Търновската конституция формулира принципа на църковната държавност:

> *Българското княжество от църковна страна, като съставлява една неразделна част от Българската църковна област, подчинява се на Св. Синод – Върховната духовна власт на Българската църква, дето и да се намира тая власт. Чрез последната Княжеството съхранява единството си с Вселенската източна църква във всичко, що се отнася до догмите на вярата.*

С особена острота и политически подтекст се поставя въпросът за седалището на Българската екзархия – дали да бъде в столицата София, в Пловдив – Източна Румелия, или в Цариград. Решението на държавата е екзарх Йосиф да се завърне в Цариград, за да възстанови екзархийското дело. По настояване на българите от Македония и с одобрението на цялото българско обществено мнение в началото на 1880 г. екзарх Йосиф се завръща в Цариград, за да действа за укрепване и запазване на екзархийското ведомство в останалите под османска власт български земи. От 1880 до 1912 г. той успява да запази статута на Екзархията като единствената общобългарска институция, която представлява и защитава пред султана българите, останали в пределите на Османската империя.

Наред с грижите за поддържане на българските черкви Екзархията полага усилия за разгръщане и на просветното дело сред българското население в Македония и Одринско. Тя също се противопоставя на засилването на сръбската и гръцката пропаганда в тези области. До избухването на Балканската война (1912–1913) влиянието на Българската екзархия в Македония и Одринско се простира в следните епархии: Охридска, Битолска, Скопска, Дебърска, Велешка, Струмишка, Неврокопска, Костурска, Леринска (Мъгленска), Воденска, Солунска, Поленинска (Кукушка), Серска, Мелнишка, Драмска и Одринска. Първите седем от тях се управляват от български владици, а останалите – от екзархийски наместници. Общо функционират 35 архиерейски наместничества, 1310 свещеници, 1331 църкви, 234 параклиса и 73 манастира.

Тъй като според турските закони училища могат да имат само народите с официално призната църква, екзарх Йосиф насочва енергията си в изграждането на училищна мрежа за българите в Македония и Одринска Тракия.

Цялата издръжка, организация и върховен надзор над училищната система пада върху Екзархията, тоест върху българската държава. Резултатите от църковно-просветното дело в навечерието на Балканската война са: 1373 учебни заведения, сред които 13 гимназии и средни училища, 87 прогимназии и 1273 начални училища с общо 2266 учители и 78 854 ученици.

След сключването на Букурещкия мир от юли 1913 г. се стига до пълното загубване на екзархийското ведомство в пределите на тогавашна Европейска Турция. Екзархийските епархии на Охрид, Битоля, Велес, Дебър и Скопие минават под ведомството на Сръбската православна църква, а Солунската – към диоцеза на Гръцката църква. Митрополитите на първите пет македонски епархии са изгонени от сърбите, а управляващият Солунската епархия архимандрит Евлогий е удавен в морето от гърците (юли 1913 г.).

Под екзархийската църковна власт остава само Маронийската епархия в Западна Тракия (с главен център Гюмюрджина). Загубени са и южнодобруджанските енории, които минават под ведомството на Румънската православна църква. Както в сръбска и гръцка Македония, така и в румънска Южна Добруджа българските училища са затворени, а екзархийските свещеници и учители са прогонени. Българското население е подложено на жестока асимилация.

Подобно на случилото се с Екзарх Антим I, след войната на България срещу Турция натискът на турското правителство срещу Екзархията се усилва, подстрекавано и от Патриаршията. След Междусъюзническата война екзарх Йосиф остава и с много малко пасоми в Турция: главно в Цариград, Одрин и Лозенград.

На 27 ноември 1913 г. екзарх Йосиф заедно с всички прокудени български владици от Македония и Одринска Тракия е принуден да напусне Цариград и се прибира в София, съкрушен душевно и физически. Той урежда в Цариград т.нар. Екзархийско заместничество, управлявано до закриването му през 1945 г. от български архиереи. Задачата на това заместничество е да продължи да се грижи за духовното и физическото оцеляване на българите християни в пределите на Османската империя, по-късно Република Турция. Мисията на това екзархийско заместничество е да изпълнява ролята на бъдещ оперативен щаб, който при благоприятни обстоятелства трябва да възобнови отново църковната организация сред българите в Македония и Одринска Тракия.

Екзарх Йосиф умира на 20 юни 1915 г., гробът му се намира в близост до олтара на катедралата „Св. Неделя“ в София. След смъртта му Българската православна църква в продължение на 30 години – до 1945-а – остава без екзарх и се ръководи от наместник-председател на Св. синод. Нито едно от българските правителства до преврата през септември 1944 г. не разрешава (не

посмява) да назначи екзарх със седалище в София, тъй като това ще означава край на очакваното обединение на българите от царството с тези от териториите, попаднали под чужда власт.

Тъй както българският цар е Цар на **Българите**, а не само на България – според Търновската конституция и според желанието и практиката на всички българи, така и Екзархията не може да бъде със седалище в София, тъй като това би било отказ от духовното обединение на всички българи, които навремето са били под духовната ѝ грижа.

Първият назначен от Екзарх Йосиф екзархийски заместник в Цариград е бившият Велешки митрополит Мелетий, а след смъртта му (14 август 1924 г.) екзархийски заместници са бившият Охридски митрополит Борис (1924–1936), Главиницкият епископ Климент (1936–1942) и Величкият епископ Андрей (1942–1945).

През всичките тези години, когато Българската православна църква се самолишава от свой предстоятел (в случая екзарх) в името на българските национални интереси, църковното управление в България се упражнява от Св. синод, начело на който застава избиран наместник-председател с определен мандат. От 1915 до 1945 г. наместник-председатели са следните архиереи: Партений Софийски (1915–1916), Василий Доростоло-Червенски (1919–1920), Максим Пловдивски (1920–1927), Климент Врачански (1927–1930), Неофит Видински (1930–1944) и Стефан Софийски (1944–1945). **Те не са екзархийски заместници, а само наместник-председатели на Св. синод.**

Отечественофронтовското правителство в София е първото, но не и последното и единственото българско правителство, което решава да сложи край на националните въжделения и да разгроми българския национализъм. Под давлението на Руската православна църква, която е подвластна и изпълнява решенията на съветското правителство, Вселенската патриаршия в Цариград и българските комунисти, заклетите противници на българския национализъм, на 21 януари 1945 г. в катедралната църква „Света София" в столицата София Народно-църковен събор избира Софийския митрополит Стефан за – както се оказва впоследствие – последен български екзарх.

Месец след избирането на новия български екзарх Стефан, на 22 февруари 1945 г., Цариградската патриаршия сваля схизмата и признава автокефалията на Българската православна църква. По този начин през 1953 г. са дава възможност последната да възстанови патриаршеския си статут с първи съвременен патриарх Кирил.

Но също по този начин противниците на България и на стремежите ѝ към национално обединение вече могат спокойно да си отдъхнат. Духовната връзка между българите във и извън България е прекъсната за радост на сърби, гърци и румънци, тъй като автокефалията на БПЦ, призната от Цариградската

патриаршия, и снемането на схизмата са **парадните уловки за скъсването на връзките между българите от България и тези извън нея**.

А с решението да се избере нов български екзарх със седалище София – което е било невъзможно преди 9 септември 1944 г. – санстефанският идеал е хвърлен в боклука на историята. 65-годишният стремеж към обединение на всички българи – „Санстефанска България" – не беше *част* от националната доктрина на България. Санстефанска България *беше* идеалът и доктрината на Третото българско царство, което също беше погребано през 1946 г. – две злини, които мъчно могат да бъдат преглътнати, **още по-малко простени на безотечествения Отечествен фронт и българските комунисти**.

Третият и последен екзарх в българската история – Стефан I (светското му име е Стоян Попгеоргиев Шоков), не е случайна личност в българската нова история. Роден на 7 септември 1878 г., през 1904 г. завършва Духовната академия в Киев с научна степен кандидат на богословието. На 16/29 октомври 1910 г. е подстриган в монашески чин с името Стефан, а три дни по-късно става протосингел на Българската екзархия в Цариград. От 1915 до 1919 г. специализира богословие в Женева и Фрибург и защитава докторат по философия и литература във Фрибургския университет. Там става масон.

През 1921 г. е ръкоположен за епископ Маркианополски, а на следващата година е избран за Софийски митрополит.

През 20-те и 30-те години Стефан участва активно в обществения живот на България. През 1927 г. той е един от основателите на Всебългарския съюз „Отец Паисий" и е негов председател. В ръководството на Съюза влизат най-изтъкнати български интелектуалци: професорите Георгов, Г. П. Генов, Г. Кацаров, Б. Филов, Ив. Шишманов, Ас. Златаров, М. Арнаудов, Ст. Баламезов, Н. Станев и много други, между които Дора Габе и бъдещият патриарх Кирил.

През годините преди Втората световна война митрополит Стефан е известен като англофил и русофил, противник на политиката на правителствата за съюз с Германия, и участва в акцията за спасяването на българските евреи, за което по-късно е провъзгласен за Праведник на света от израелския мемориален институт „Яд Вашем".

За него няма съществена разлика между положението в Германия и СССР, и в двете страни религията е брутално преследвана, и в двете страни Църквата е единственият източник на съпротива срещу тоталитарната власт:

> *Фашизъм, националсоциализъм, болшевизъм – ето днешните форми на новото езичество, по-агресивно и по-опасно от старото, защото наглед се ратува за справедливи, политически каузи.*

След преврата на 9 септември 1944 г. митрополит Стефан се обявява на страната на ОФ и приветства ролята на руския народ за двойното освобождение на България: веднъж от вековното османско владичество и втори път –

от „надменния и горд, жесток и безпощаден, алчен и отмъстителен тевтонизъм".

В послание, излъчено по Радио София, митрополит Стефан заявява, че българите ще са силни само в съюз „с единоверна и единокръвна Русия".

Два интересни пасажа привличат вниманието в това послание. Според първия българите

иждат „щастливо предзнаменование в това, че именно в Москва, в сърцето на нашата освободителка, а не другаде, ще бъде извършен съд над нашия народ, поставен на подсъдимата скамейка за престъпленията на своите управници...

Категоричността, с която се заявява, че съдбата на България ще се реши именно в Москва, потвърждава мнението, че Стефан е имал достъп до поверителна информация относно преговорите между Съюзниците за бъдещето на страната му.

Вторият пасаж буди някои въпроси за начина, по който следва да се прилага славянската идея в България. Митрополит Стефан казва:

Нашият народ се надява, че прославеният и възвеличен руски народ от днес ще стане в семейството на славянските народи истински старши брат, под мъдрото и мощно въздействие на когото по-малките славянски народи, без да губят своята самобитност и своите национални идеали, ще се сплотят в дружно семейство, силно със съзнанието за своето славянско единство и общност на своите врагове...

В архивите на Държавна сигурност съществува разработка „ОБЛАК", която се отнася до екзарх Стефан. Подхвърлят се съобщения, че екзархът е бил английски агент, но това остава засега в областта на догадките. От друга страна, има доказателства за връзката на митрополит Стефан със съветските тайни служби. [A]

При създадените обстоятелства във връзка с избирането му за екзарх през 1945 г. е малко вероятно това да е станало без съгласието – ако не и по настояването – на българското правителство и ръководството на СССР и болшевишката партия.

[A] В том IV на официалната история на съветското външно разузнаване се споменава за връзките на бъдещия екзарх Стефан с резидента на НКГБ Дмитрий Георгиевич Федичкин, чието прикритие е било съветник в съветската легация в София под името Яковлев. Той е пристигнал в България през ноември 1943 г. и се е срещал с редица видни български политици и военни лица, между които Атанас Буров, Никола Мушанов, Никола Петков, Димитър Гичев, Петко Стайнов, Иван Харизанов, Кирил Станчев и др. Той се среща с министър-председателя К. Муравиев във връзка с обявяването на война на България от СССР.

Какви са обстоятелствата? До 16 октомври 1944 г. наместник-председател на Св. синод на БПЦ е Видинският митрополит Неофит, а не митрополит Стефан Софийски. Но веднага след преврата от 9 септември 1944 г. Неофит доста бързо е изтласкван настрани и след това – назад в йерархията. С оглед на това, което се случва – избирането/посочването на митрополит Стефан за екзарх, – бързината е необичайна.

Впечатляващо е публичното лансиране на Стефан – личното му приветствие към новата власт е излъчено по Радио София и се появява във вестниците, докато наместник-председателят на Св. синод митрополит Неофит не получава подобна гласност. Писмото, с което на 20 септември той приветства новата власт и изразява подкрепата на църквата за бъдещото управление, остава в архивите.

На 3 октомври Видинският митрополит Неофит си подава оставката като наместник-председател на Св. синод и като член на намаления му състав. На 14 октомври Св. синод изпраща писмо до министър-председателя Кимон Георгиев, чието съдържание засега остава неизвестно, но за което може да се съди по получения отговор. В него К. Георгиев отбелязва, че

> *правителството посреща с искрено задоволство изложените в писмото мисли относно пагубната роля на миналото противонародно управление, както и уверенията, съдържащи се в същото писмо, за благосклонно и бащинско отношение на църквата към народното дело и политиката на Отечествения фронт.*

Два дни по-късно, на 16 октомври, пълният състав на Св. синод разглежда и приема оставката на митрополит Неофит, който си взима отпуск и не присъства на синодалните заседания по време на есенната сесия. Мястото му е заето от Софийския митрополит Стефан, който е избран за наместник-председател, а Доростоло-Червенският митрополит Михаил е повишен и става член на намаления състав на Св. синод. Веднага след тази промяна се провежда и първата среща на регентите с йерарси на БПЦ. Това са Стефан Софийски, Михаил Доростоло-Червенски и Софроний Търновски.

Няколко дни по-късно, на 20 октомври, новият наместник-председател на Св. синод, митрополит Стефан, посещава съветската легация в София, където е приет от маршал Толбухин, главнокомандващ Трети украински фронт.

От името на БПЦ Стефан прави дарение за ранените руски войници и получава писмо от Местоблюстителя на руския патриаршески престол, Ленинградския митрополит Алексий. С него се подновяват отношенията между Московската патриаршия и Българската екзархия, прекъснати след Октомврийската революция. В своето писмо митрополит Алексий поздравява българския народ за встъпването му

в редовете на народите борци за правда против сатанинските сили на германския фашизъм

и изтъква езиковото и верското сродство на двата народа. Впечатление прави фактът, че писмото е адресирано лично до митрополит Стефан в момента (5 октомври), когато той все още е обикновен синодален член. Алексий също изтъква:

Ние с особено удоволствие чухме Вашия глас – гласа на Първосветителя на Българската църква, просещ Божието благословение за новото, истинско народно българско правителство, разсякло възела, който свързваше българския народ с фашистка Германия, и поставило си задачата да действува в пълно единение с великите държави на Русия, Великобритания и Америка.

Руската православна църква е под контрола на Сталин, КГБ и болшевишката партия. Писмото на митрополит Алексий по всяка вероятност е координирано със съветското правителство. Това навежда на мисълта, че бързият възход на Стефан Софийски след 9 септември е бил предварително договорен с Москва.

Стефан е плътно наблюдаван и следен преди преврата от 1944 г. Знае се, че Софийският митрополит открито е протестирал срещу нападението на хитлеристка Германия срещу Русия. Той е единственият православен йерарх в Източна Европа, който открито се е обявил срещу „фашистката агресия". На 1 юни 1942 г., след разстрела на генерал Владимир Заимов, който е обвинен и осъден в шпионаж в полза на СССР, митрополит Стефан извършва за него заупокойна служба.

Българският Св. синод с писмо моли митрополит Алексий да ходатайства пред Вселенския патриарх в Истанбул за сваляне на схизмата, тегнеща над Българската екзархия. Същевременно Св. синод отправя послание до българския народ, в което се заявява, че Българската православна църква подкрепя новата власт. Създаден е и Временен комитет на Отечествения фронт при БПЦ.

Установяването на добри отношения между правителството и Синода дава възможност да се решат редица въпроси от политическо естество, но и на църквата. Самият митрополит Стефан се подготвя да надене бялото було, да стане екзарх и да помогне на ОФ, Коминтерна (който формално не съществува от 1943 г.), СССР и на българските комунисти, всички от които са съгласни, че назначаването на български екзарх със седалище в София ще сложи най-после край на идеала „Санстефанска България" и ще ликвидира българския национализъм.

Всичко това е добре дошло за съседите на България: Гърция, Сърбия/Югославия, Румъния и Турция, които държат български земи и население.

Примамката е вдигането на схизмата, като че ли тя е била единствената пречка пред осъществяването на българските национални идеали. Не е възможно да се пропусне фактът, че от момента, когато БПЦ в Цариград се обявява за автокефална, царска Русия е работила много усърдно за вдигането на схизмата.

Интересите на Русия в България са от геополитическо естество, те са неизменни и са се прокарвали и се прокарват постоянно, целенасочено и без оглед на режима в страната. Царска, комисарска или съвременна Русия са действали и ще действат винаги по един и същ начин с оглед на националните си интереси. Империята следва своята инерция и императивът на руската външна политика на Балканите и специално относно България се е следвал и се следва неотклонно, независимо от режимите, които съществуват или се променят в двете страни.

На 18 декември 1944 г. Св. синод в пълен състав решава да помоли ОФ правителството да разреши провеждането на избор на предстоятел на църквата с титла Екзарх български. Молбата е уважена и скоро е издадена наредба-закон за изменение на Екзархийския устав. С нея се променят само онези членове от Екзархийския устав, които се отнасят до процедурата по избор на екзарх и до състава на църковноизбирателния събор.

Наредбата-закон предвижда в събора да участват всичките единадесет митрополити и по седем представители от всяка епархия (3 духовници и 4 миряни), както е според Екзархийския устав. Включени са обаче и делегати, определени от правителството: министърът на външните работи и на изповеданията, председателят на Върховния касационен съд, председателят на Върховния административен съд, председателят на Българската академия на науките, директорът на изповеданията и трима представители на ОФ.

В радиограма, изпратена на 25 декември 1944 г. от Трайчо Костов до Георги Димитров, който е в Москва, се съобщава, че е взето решение владиката Стефан да стане екзарх и да присъства в Москва на църковния събор като глава на Българската църква. В СССР също ще има избори – за Московски и Всерусийски патриарх.

Но това решение предхожда с няколко дни наредбата-закон за избор на екзарх! Издаването на наредбата, свикването на събора и изборът на екзарх се извършват по сценария, с който през септември 1943 г. бе организиран изборът на митрополит Сергий за Патриарх Московски и на цяла Русия.

На 21 януари 1945 г. – денят на избора – след преброяване на бюлетините е констатирано, че митрополитите Софийски Стефан, Видински Неофит и Доростоло-Червенски Михаил са получили по 10 гласа, а Неврокопски Борис – 3 гласа. Накрая Софийският митрополит Стефан е избран с 84 гласа от 90 гласували. Първата цел – избирането на екзарх след 30 години – е постигната. Остават подробности, но те са много по-важни от избора на екзарх.

Екзархийското наместничество е преместено от Цариград в София и по решение на Св. синод се изпращат митрополитите Борис Неврокопски и Софроний Търновски, които заедно с Величкия епископ Андрей

са упълномощени във всичко... за да водят необходимите преговори и да подпишат надлежните документи.

Делегатите на БПЦ се срещат в Цариград с Вселенския патриарх и преговарят с комисия на патриаршията (съставена от митрополитите Халкидонски Максимос, Сардийски Германос и Лаодикийски Доротеос) по условията на вдигането на схизмата. На 19 февруари 1945 г. е подписан „Протокол за вдигането на съществуващата от години аномалия в тялото на Св. православна църква...", а на 22 февруари с.г. е издаден специален „**томос**" от страна на Вселенския патриарх, който обявява:

Ние благославяме автокефалното устройство и управление на Св. църква в България, като определяме тя, наричана „Св. Православна Автокефална Българска Църква... и бидейки отсега нататък призната наша духовна сестра, да управлява и урежда своите работи независимо и автокефално според реда и суверенните права...

Така през февруари 1945 г., в замяна на много евтиното признание на пълната си независимост (автокефалия), диоцезът на БПЦ е свит само в държавните граници на България. И втората цел е постигната.

Радостта на екзарх Стефан I не трае дълго. Много скоро става ясно, че той е бил използван от атеистичния комунистически режим да свърши мръсната работа, която е предстояла, и нищо повече. Екзарх Стефан действително прави опити да вмести БПЦ в новата ситуация, но всички те са безуспешни.

На 8 септември 1948 г. на заседание на Св. синод е разигран фарс по оставката му, а два дни по-късно Политбюро на ЦК на Българската работническа партия (комунисти) одобрява решението за отстраняването на екзарх Стефан. Постоянно конфронтиран с правителството и Партията, той е принуден да подаде оставка и на 24 ноември 1948 г. под милиционерски конвой екзархът е откаран в с. Баня, Карловско, като му се забранява да напуска селото, да се занимава с църковна дейност и да извършва богослужение.

Явно е, че арестуването му и депортирането са партийно/държавно решение, тъй като това са действия извън лоното на църквата и нейния Св. синод. Насилствено отстранен от митрополитската си катедра, изпълнил повеленията на властта, той живее в изолация и забрава до 14 май 1957 г., когато почива. Върху гроба му в Бачковския манастир е поставен скромен мраморен кръст, който напомня за последния български екзарх.

Така започва още един период от историята на БПЦ, през който тя се управлява от Свети синод начело с наместник-председател. На този пост се изреждат общо трима владици, последният от които този път е бъдещият патриарх Кирил.

На 10 май 1953 г. свиканият църковен събор прокламира издигането на Българската екзархия в Българска патриаршия. За патриарх е избран пловдивският митрополит Кирил, а след неговата смърт през 1971 г. – ловчанският митрополит Максим (светско име Марин Найденов Минков, 1914–2012). От 1950 до 1955 г. той е предстоятел на Българското църковно подворие при Московската патриаршия. След завръщането си в България през 1955 г. е назначен за главен секретар на Светия синод, на този пост е до 1960 г. На 30 декември 1956 г. е хиротонисан в епископски сан като епископ Браницки по предложение на патриарх Кирил. През 1960 г. е избран и утвърден за Ловчански митрополит.

Благодарение на посредничеството на Антиохийската патриаршия, на Руската и други сестри църкви, с поздравително писмо № 552 от 27 юли 1961 г. Цариградската вселенска патриаршия официално признава възобновената Българска патриаршия и установява каноническо общение с нея.

След смъртта на патриарх Кирил на 7 март 1971 г. Максим става наместник-председател на Светия синод и на следващия ден на свое заседание Политбюро на ЦК на БКП взема решение (№145/8.03.1971 г.) за глава на Българската православна църква да се предложи и поддържа Ловешкият митрополит Максим. Задачата е възложена за изпълнение на Михаил Кючуков, директор на Комисията по църковните въпроси към правителството.

Максим е интронизиран за патриарх на 4 юли 1971 г. По негово предложение Светият синод взима противоречащо на Устава на БПЦ решение да не се провежда избор на членове на църковно-народния събор, а в събора да участват членовете на църковно-народния събор от избора на патриарх Кирил (техният 4-годишен мандат е изтекъл преди 16 години).

Нареждането на БКП е изпълнено. Патриаршеският църковно-народен избирателен събор избира Ловчанския митрополит Максим за патриарх и софийски митрополит. Избран е с 98 от 101 гласа. Твърди се, че на 73 бюлетини (минималният брой, който гарантира избора, ако присъстват всички 111 избиратели) името на митрополит Максим е написано с два еднакви почерка.

Патриарх Максим почина на 6 ноември 2012 г. в София на 98-годишна възраст. Погребан е в Троянския манастир.

Глава на Българската православна църква след смъртта на патриарх Максим е Неофит I, Патриарх Български и митрополит Софийски (р. 1945 г.,

светско име Симеон Николов Димитров). От есента на 1971 г. до 1973 г. е на богословска специализация при Московската духовна академия. През периода 1983–1990 г. Неофит е сътрудник на Шесто управление на Държавна сигурност за борба с идеологическата диверсия с псевдоним Симеонов. От 1994 г. до 2001 г. е Доростоло-Червенски митрополит. От 2001 г. до избора за български патриарх е Русенски митрополит. След кончината на патриарх Максим, на 10 ноември 2012 г., с тайно гласуване Неофит е избран за наместник-председател на Българската православна църква. На 24 февруари 2013 г. на Патриаршеския църковен събор е избран за патриарх на Българската православна църква с 90 гласа срещу 47 за митрополит Гавриил Ловчански. От 2013 г. Неофит I е носител на ордена на Руската православна църква „Слава и Чест", I степен.

Очакваният резултат от вдигането на схизмата и провъзгласяването на български Екзарх, а впоследствие и Патриарх със седалище в София, столицата на България – ликвидирането на българския национализъм в угодничество и в служба на чужди, небългарски интереси, – бе постигнат. Това, което се изплъзна от погледите и разсъжденията на съвременните изследователи, бяха последиците от тези неразумни и крайно вредни действия върху БПЦ. Тя бе първо изнасилена, принудена да измени на Христа и да служи на Мамона, но и се превърна в една от трансмисиите на българския комунизъм за унищожението на българската нация и народ.

В това отношение ролята, отсъдена на БПЦ, бе подобна на Комсомола, БЗНС, ОФ, ОРПС (синдикатите) и всички други спомагателни израстъци на БКП, чрез които тя осъществяваше пълен контрол върху България и българите. БПЦ бе напълно и тотално овладяна от БКП, висшият клир бе вербуван от ДС заедно с повечето останали свещеници и по-нисше духовенство, непокорните служители на Христа бяха изгонени, затваряни по затвори и лагери, а немалка чест от тях бяха физически изтребени.

Още в деня на преврата през септември започват гоненията на православни свещеници, епископи и служители в Св. синод и другите църковни поделения. На 9 септември 1944 г. софийският свещеник Кирчев е ликвидиран без съд и присъда. Голям брой служители на Църквата са арестувани, отвлечени и много от тях са убити по най-зверски начин, за ужас и почуда на близките им, на енориашите и висшия клир от Синода.

Още на 16 септември 1944 г. Софийският митрополит г.г. Стефан (скоро ще бъде провъзгласен за екзарх) изпраща писмо до министъра на вътрешните работи, с което напомня, че

> *... съгласно повеленията на Екзархийския устав, чл. чл. 161, 162 и 163... духовните лица могат да бъдат задържани само от епархийска духовна власт и съдени с разрешение от Епархийския архиерей...*

Писмото, разбира се, не прави силно впечатление на Антон Югов; точно по това време кървавата вакханалия – наредена, заповядана и организирана от ЦК на Партията – върви с пълна пара. Църковните служители/духовните лица са по принцип врагове на революцията. Нещо повече: само четири дни след писмото митрополит Стефан е принуден да отстрани протосингела си архимандрит Ириней, който е отвлечен и мъченически убит някъде по пътя между София и Перник.

Задържани и избити по същото време са редица свещенослужители: свещеник Страхил Сотиров Илиев от Брезник, отец Георги Йорданов Кирилов – храм „Св. Дух" в кв. „Надежда", София, отец Лука Радев Юруков от Панагюрище. 32-годишният протосингел на Видинската митрополия архимандрит Паладий е заловен от група бивши партизани, бит, измъчван и накрая изгорен жив.

Същата съдба имат отец Йеремия Пенков от Котел, свещеник поп Ангелов и отец Константин от кв. „Павлово" в София. Свещеник Стефан Попвасилев от Перущица е разстрелян на 22 септември и после изгорен в дефилето на р. Въча над Кричим. Петър поп Иванов, свещеник в с. Саранци, Новоселско, е отвлечен и убит в околностите на селото. Той е 72-годишен, с него убиват и сина му Иван поп Петров, който е кмет на Саранци.

На 18 септември безследно изчезва свещеник Евстатий П. Витошки, предстоятел на Боянската църква. Убит е в ливадите край с. Бояна. В село Стражица, Горнооряховско, е убит свещеник Рафаил Раев, а след това е съден от Народния съд. През октомври 1944 г. свещениците Йордан П. Иванов и Атанас Димитров са отвлечени от банди убийци и са убити в с. Негованци, Радомирско.

Митрополит Борис, оглавяващ Неврокопската епархия, след църковна служба в с. Коларово, Петричко, е застрелян с 5 куршума. Той е един от изтъкнатите членове на Св. синод, ерудиран и дълбоко почитан не само от енориашите си, но и от целия църковен клир. Убиецът му получава минимална присъда и скоро е освободен. Повече от 45 духовници от неговата епархия са арестувани, съдени, хвърлени в затвори и лагери и тероризирани от лумпенизирани банди и служители в милицията.

Друг от митрополитите – Партений – е арестуван и вероятно нарочен за ликвидиране, но той избягва и отива в София, където митрополит Стефан го укрива в митрополията. Американският професор Спас Райкин помества в книгата си дълги списъци с имената и на други убити свещеници и монаси, както и за репресирани духовници и техните семейства. [A]

[A] Професор Спас Райкин (1922–2014) бе – Бог да го прости! – един от най-изтъкнатите български емигранти в САЩ и личен приятел на автора. Той е завършил Пловдивската семинария и Богословския факултет на Софийския университет преди бягството си от

Тъжна е съдбата на архимандрит Калистрат, игумен на Рилския манастир, който е преследван главно заради това, че се е противопоставил на наредено от Георги Димитров и Лев Главинчев изнасяне на тленните останки на Н.В. Борис III, погребан в Рилската обител. На 29 юли 1948 г. след отслужване на божествена света литургия е арестуван от коменданта на София. Калистрат е жестоко малтретиран, бит и прекарва десет години в затвора. Умира в Бачковския манастир.

По справка за православното духовенство, изготвена от МВР от 1957 г.:

Православни – осъдени от Народния съд – 97, 1 умрял, 13 осъдени на смърт; намиращи се в затвора към 1957 г. – 12, освободени бивши затворници – 71, от тях 21 продължават да бъдат наблюдавани и готвени за повторни арести; въдворени в ТВО преди 50-те години – 19, а към 1957 г. останали само четирима.

В друга, по-ранна справка от МВР се съобщава:

От 1948 до 1950 г. за вражеска агитация и пропаганда са изпратени в ТВО 23 свещеници, а през 1951 г. за участие в политически организации и подпомагане на горяните са арестувани 23 свещеници, някои от които осъдени, други в ТВО, а някои освободени.

Броят на духовници, които са били арестувани, осъдени, лежали в затвори, изпратени в концлагерите, изселени, въдворени насилствено, уволнени и общо репресирани, както и членовете на семействата им, е неизвестен и едва ли някога ще бъде узнат със сигурност. D. Tzanov в 1980 г. съобщава за 316 православни свещеници, преминали през концлагера Белене, други съобщения – Чурешки – са за повече от 400 духовници в затвори и лагери за периода 1945–1960 г. Във фондовете на МВР има тук-таме съобщения за въдворени в Белене, освободени, преместени и т.н., но данните са непълни и неточни, като вероятно не са били систематизирани. Съставяни са „справки", изисквани по редица причини, но не редовно, нито по години или региони.

Съобщение на МВР осведомява, че в края на 1952 г. в затворите и ТВО (концлагери) се намират 7500 „контрареволюционери", от които 56 са спо-

---

България през 1951 г. Райкин беше секретар на БНФ, професор в Страудсбърг, Пенсилвания, и водач на БЗНС „Д. Гичев" в изгнание. Той свидетелства по преследването на духовниците и състоянието на църковния живот в България пред сенатската комисия във Вашингтон, САЩ, с приложени списъци на убити, затворени и заточени духовници. Издаде и публикува 20 тома свои спомени и документални материали в България след 1992 г. и остави приживе огромна колекция (100 тома!) на видното световно архивно хранилище – The Hoover Institution at Stanford University in California. Не ще бъде леко да се напише правдива и пълна история на българската емиграция в САЩ и Канада без ползване на материалите, оставени от Райкин.

менати като „духовенство". В партийния архив съществува нареждане с дата 14 февруари 1952 г. за освобождаване от Белене на 21 свещеници, изброени поименно. В книгата на Стефан Чурешки се дават много имена на православни свещеници, архимандрити и монаси с данни за годините на задържането им, причини за осъждане и други данни.

В изготвения през 1960 г. списък с 1040 имена, обявени за *„основни идеологически противници на марксизма..."*, се намират имената на видни духовници и преподаватели в Богословския факултет като архимандрит Николай, ректор на Софийската духовна семинария, д-р Борис поп Стоименов, Вълчо Велев, известен православен публицист, протодякон Георги Ибришимов, който е изнасял сказки по Радио София, професор Ганчо Пашев, свещеноиконом Димитър Андреев, свещеник Димитър Радованов, протойерей Константин Кожухаров, редактор на „Пастирско дело", професор д-р Стефан Цанков от Богословския факултет, професор Иван Снегаров, известен автор, преподавател и др.

Официално обявената толерантност спрямо вероизповеданията в България и специално православието всъщност означава пълната подчиненост на всички религии на комунистическата държава. Комитетът по вероизповеданията към Министерството на външните работи се изживява като върховния орган – разбира се, ръководен пряко от Партията, – който определя всичко, което се отнася към съществуващите религии в страната. Но новата власт съвсем не е неутрална спрямо религията, религиозните вярвания и организацията на отделните вероизповедания в България.

Веднага след превратa Министерството на народното просвещение с окръжно нарежда премахването на вероучението от учебната програма, както и четенето на молитви преди и след започване на училищните занятия. След два месеца с ново окръжно от 6 ноември 1944 г. министерството потвърждава разпоредбата, а от 10 януари 1945 г. обучението по религия се допуска само факултативно. Понеже министър е Стоян Костурков, възрастен радикал, и тези разпореждания не се прилагат стриктно, затова Политбюро на БРП (к) в заседанието си от 31 януари 1946 г. решава

> *... освобождаването на училището от всякаква религиозна пропаганда.* Факултативното изучаване *... да се води от учители, а не от свещеници, и то само по 1 час седмично. А свещениците нека да си гледат черквата. БРП (к) иска народна черква, която да помага на народната власт.*

Двете духовни семинарии – в София и Пловдив, които обучават младежи за свещеническа и монашеска дейност (имат около 1000 студенти), Богословският факултет в Софийския университет и Богословско-пастирският институт в Черепиш се ограничават в дейността си, затваряни са един след друг и до 1950 г. практически престават да съществуват. През 1944 г. Пловдивската семинария е преместена в Бачковския манастир, а след

това е обединена със Софийската. Тя губи сградите си, които са превърнати в Дворец на пионерите. През 1948 г. единствената семинария е преместена в Черепиш, и накрая – през септември 1950 г., всичко е закрито и подготвянето на свещеници за нуждите на Църквата е сведено до минимум. Единствената за страната духовна семинария е в Черепишкия манастир „Св. Богородица". През 1950 г. е закрит Богословският факултет и Св. синод организира малко научно звено към Синода, което се нарича „Духовна академия".

Докато през 1954 г. се съобщава за 2850 църкви в цялата страна с 2835 свещеници, т.е. почти всички църкви все още имат свещеници, три години по-късно свещениците са само 2280. От 246-те съществуващи манастири обитаеми са останали само 87 с около 350 монаси и монахини. Общият брой на свещенослужителите е намалял с около 1000 души. Материалната база на Църквата е разгромена. Още през юни 1947 г. с постановление на Министерския съвет се отнемат земите на храмовете и манастирите, които са били основен източник на тяхната издръжка. Оставени са им само по 30 декара земя. Забележителното е, че след повече от 28 години след падането на комунизма повечето от тези земи не са възстановени. А те са завещани на църкви и манастири от векове – в редица случаи отпреди падането на българите под турско робство.

Пристъпва се и към поголовно **изземване и унищожаване на литература**, ценни и старинни книги и икони пред безмълвните очи на синодалните старци и вярващия народ. В описите, съставени от МВР, се споменава:

В Старозагорска околия – проверени 12 библиотеки и иззети 1485 броя книги и списания... Ямболска околия – проверени 24 библиотеки и иззети 1083 книги и списания..., и т.н.

Продължават гоненията и тормозът над свещенослужители. През 1956 г. например – според доклад на МВР – активно следените и наблюдавани православни духовници са 773, през следващата година намаляват до 534. Но това са почти една четвърт от свещениците, все още останали на служба. Държавна сигурност все по-активно се намесва в отношенията между висшия клир и свещениците, от една страна, и от друга – между Църквата като цяло и енориашите. Следене, наблюдение и профилактиране кулминират в повсеместно вербуване на агенти и сътрудници на ДС между ръководството на Църквата и свещенослужителите. Резултатът е привличане на голяма част от свещениците като сътрудници на ДС, докато щатни офицери от МВР се назначават за митрополити.

Целият Синод е завербуван в служба на ДС и е практически невъзможно да се израсне в църковната йерархия без намесата на ДС.

Нова фаза в гоненията започва след решението на ЦК на БКП от 26 декември 1957 г. Призовава се към идеологическа и философска борба (война?) с ре-

лигията и се подчертава, че толерантността на властта спрямо религията не означава примирение с нейното съществуване, а открита и непримирима борба с нея, понеже режимът – изрично подчертано – е войнствено атеистичен. Прави се открито опит за ликвидиране не само на свещенослужителите и структурата на българското православие, а изкореняване на религиозността в страната:

... Научноатеистическата пропаганда не е самоцел, а средство в ръцете на комунистическата партия за приобщаване на широките трудещи се маси към политиката на социалистическата държава, за тяхното въвличане в социалистическото строителство, за очистване на съзнанието им от всякакви остатъци от стария строй... Религията обаче не е частно дело по отношение на комунистическата партия. Марксизмът-ленинизмът и религията са несъвместими и коренно противоположни идеологии...

Атеизмът не е вече само отричане на религията, той се превръща в религията на социализма и комунизма. Пристъпва се към смяна на религията на българите в исторически план и на държавно равнище. Нищо подобно не е вършено в българското историческо развитие. Дори когато наследникът на хан/княз Борис I – Владимир-Расате – опитва неуспешно да подмени християнството, вече наложената държавна религия, целта му е да възвърне старата вяра на българите.

След 1958 г. преследванията срещу Църквата и вярващите християни се засилват и борбата с религията не стихва до самия край на комунистическото господство. А и след това. Популярният архимандрит Горазд изчезна от амвона на „Св. Александър Невски", вероятно ликвидиран в самото навечерие на 1989 г.

Пълното подчинение на Българската православна църква в служба на комунизма бе постигнато чрез терор, физическа разправа със свещенослужителите и създаване на агентура на ДС не само сред висшия клир, но и в църквите и манастирите, където обикновени монаси и свещеници бяха вербувани и заставяни да служат на властта. От горд член на гражданското общество преди преврата на 9 септември 1944 г. Църквата бе превърната в израстък на комунистическия механизъм.

Ролята на БПЦ в спасяването на българските евреи по време на Втората световна война е известна и не може да бъде подценявана. Редом с професионалните организации и творческите съюзи, депутатите в Народното събрание успяха да подпомогнат цар Борис III в намеренията му да не предава евреите на германците въпреки участието на България в Тристранния пакт като съюзник на Германия. Той бе особено насърчен от позицията на Св. синод, който безусловно и настоятелно участваше на страната на евреите в акцията от пролетта на 1943 г.

При аналогични случаи на преследване по време на комунистическото господство (робство, иго, доминация, присъствие...) спрямо братски деноминации – католици и протестанти, – но и при преследването на малцинства като турци и мюсюлмани (помаците бяха също насилвани) Църквата не само замълча оглушително, но активно се намеси на страната на атеистичния режим и подкрепи Насилието срещу българските турци и мюсюлмани. През 1988–1989 г. заедно с казионното мюфтийство и Св. синод взе активно участие в прогонването на турците – срам и грях, който не е бил все още изповядан, нито простен.

Светият синод и висшият клир бяха превърнати в атеистично сборище от заблудени индивиди и събитията, които се разиграха след номиналното падане на комунизма: разцеплението, появата на алтернативен Синод и дублиран патриарх, заедно с неприличните сцени на вулгарна намеса в църковните крамоли от страна на българските правителства след 1989 г., са последици от това, което се случи в ужасните първи дни на установяването на атеистичния режим. Това, което в момента се предлага като българско православие, е фикция и мираж. То отдавна не съществува.

По-долу се намират данни за състава на православния Св. синод през последните години:

Варненски и Великопреславски митрополит Кирил (агент Ковачев, Владислав от 1976 г.) (вербовчици и водещи: полк. Христо Кирилов Маринчев; о.р. Ив. Дечев; о.р. Цв. Станимиров; о.р. Кирил Котов). Починал, удавил се (убит?), тялото му намерено на 9 юли 2013 г.

Старозагорски митрополит Галактион (агент Мишо от 1981 г.) (о.р. Петър Хайтов; о.р. Ангел Славчев; майор Кирил Котов). Пенсиониран, оттеглил се през 2016 г.

Видински митрополит Дометиан (агент Добрев от 1972 г.) (о.р. Васил Иванов Вутов; о.р. Кирил Котов; о.р. Сашко Илиев). Брат на отец Топузлиев, член на НДПЧБ. Починал на 18 септември 2017 г.

Плевенски митрополит Игнатий (агент Пенев, Германски от 1980 г.) (о.р. Александър Златарев; о.р. Иван В. Петров; о.р. Орлин Владиков; подп. Стефан Генев; о.р. Ангел Славчев).

Сливенски митрополит Йоаникий (агент Кирилиевич от 1977 г.) (о.р. Н. Ганев; о.р. Кирил Котов; о.р. Сашко Илиев Цветанов).

Великотърновски митрополит Григорий (агент Ваньо от 1975 г.) (о.р. Иван Стоянов Тотев; майор Кирил Котов; о.р. Бойко Грозев).

На САЩ, Канада и Австралия митрополит Йосиф (агент Николов, Зографов от 1980 г.) (о.р. Кирил Иванов Котов; о.р. Сашко Цветанов; ст.

лейт. Христо Атанасов Кожухаров; лейт. Димо Дичев; ст. лейт. Иван Жеков; ст. лейт. Иван В. Петров; ст. лейт. Орлин Владиков; подп. Стефан Генев).

Врачански митрополит Калиник (агент Рилски, Велко от 1968 г.) (о.р. Иван Йорданов Йончев; о.р. Тодор Димитров Тодоров; о.р. Иван Ст. Иванов). Починал 2016 г.

Патриарх Неофит (агент Симеонов от 1983 до 1990 г.).

За деветимата нови митрополити, утвърдени след 2000 г., няма сведения да са били свързани с ДС. Те са:

Гавриил Ловчански – 2001 г.
Николай Пловдивски – 2007 г.
Амбросий Доростолски – 2010 г.
Антоний Западноевропейски – 2013 г.
Серафим Неврокопски – 2014 г.
Наум Русенски – 2014 г.
Киприан Старозагорски – 2016 г.
Григорий Врачански – 2017 г.
Даниил Видински – 2018 г.

Македония

Развитието на македонския проблем и специално дейността на ВМРО през периода 1919–1923 г. бяха вече разисквани в изложението, на фона на управлението на БЗНС и подготовката на БКП за въоръжено въстание (първа част, първа глава). За годините преди 1919 г. съществува обширна историческа литература или просто публицистика. След убийството на Тодор Александров през август 1924 г. дейността на ВМРО, която диктува развитието на македонския въпрос до преврата от 19 май 1934 г., придобива по-различен характер от предишните години. Организацията вече не играе значителна роля в отношенията между българските правителства и комунистите. Не ще и дума, че този период – от 1934 до 1944 г. – е много интересен и решаващ за по-нататъшното съществуване на ВМРО, но тези събития и тълкуването им излизат извън рамките на това изследване. Нека само да прибавим, че дейността на ВМРО – между двата преврата, този от 1934 г. и десет години по-късно – е и най-малко засегната в историографията и се нуждае от качествен и авторитетен анализ.

Остава да се проследи съдбата на македонското движение и развитието му в годините след 1944 г. Още повече че те имат непосредствена връз-

ка със събитията, настъпили към края на войната, които пък завършиха със създаването на отделна македонска държава, макар и с ограничен суверенитет в рамките на Федеративна народна република Югославия (ФНРЮ). Тук вече се преплитат отношенията между двете правителства – в България и Македония/Югославия, от една страна, и ВМРО, както и помежду им.

След септември 1944 г. започва и отродяването на македонците от българите, проблем, който далеч не се ограничава само в рамките на българо-югославските отношения, а е от първостепенно значение за изследователите на българския национализъм и държавност. Тук съзираме и третата по ред, но първа по важност злина, понесена от българската нация, народ и държавност от действията на българските комунисти срещу собствената си родина. Напълно е възможно тя да се окаже необратима (както и другите две?). Бъдещето ще покаже – макар че настоящето не е без податки – каква ще бъде съдбата на македонците и доколко вредата от нанесената злина би могла да се компенсира.

Действията на БКП след преврата от 9 септември 1944 г. по отродяването на част от народа си и предаване на изконна българска територия на чужда държава не са продукт на мимолетно хрумване, а по-скоро завършък на една отколе отстоявана позиция. Решенията на Коминтерна от 30-те години за т.нар. „македонизъм" не са взети без активната помощ на БКП и ръководството ѝ, а както личи от развитието на събитията след 1947 г., БКП невинаги следва искрено и с точност желанията на съветското ръководство, което след 1943 г. пое открито функциите на Коминтерна.

Войната на БКП за унищожаване на македонското движение е била винаги в дневния ред на Партията. Проблемът ѝ е бил само в това, че в годините преди 1944 г. не е имала възможност да я спечели, нито са ѝ стигали силите. ВМРО е традиционен враг на ликвидаторите на българския национализъм и през годините преди преврата на 9 септември 1944 г. е представлявала заплаха за комунистическото движение в страната. Особено неприятно за комунистите е, че интересите на българската държава между двете войни са съвпадали както с идеите и действията на националистическите организации в България, така и на организираното македонско движение, поставяйки комунистическата партия във фактическа изолация.

Развитието на македонския проблем преди и по време на Втората световна война е много интересно. Въпреки решението на Коминтерна от 1934 г. за появяването на македонска нация и народ, отделни и различни от България, няма постигнати никакви практически резултати, тъй като комунистическите партии на трите заинтересовани страни: Югославия, България и Гърция, общо взето, не са единни в подкрепата си на коминтерновското решение. А и проблемът не е особено актуален през 30-те години.

Когато през април 1941 г. Югославия е разгромена от немските армии и България си връща частта от Македония, която е била под сръбско/югославско господство от 1913 до 1915 г. и от 1919 до 1941 г., Покрайненският комитет на Югославската комунистическа партия (ЮКП) за Македония (ПКМ) начело с Методи Шаторов (Шарло, Стария българин, Панайот) отхвърля директивата на Югославската комунистическа партия да започне въоръжена съпротива и отказва да приеме българската войска за окупаторска. Вместо съпротива Методи Шаторов установява връзка с ръководството на БРП (к) в София и започва работа за присъединяването на ПКМ към БРП. [A]

Неговата политика има подкрепата на огромната част от македонските комунисти. Взаимодействието между двете партии става много тясно, организират се куриерски служби, местните комитети в Македония се вливат напълно в поделенията на БРП (к), връзките на ПКМ със задграничното представителство на българската партия в Москва стават известни не само на ЮКП, но и на Коминтерна.

С инициативата на Методи Шаторов, която е популярна сред комунистите във Вардарска Македония, Покрайненският комитет на ЮКП става Покрайненски комитет на БРП (к) в Македония. Практическият резултат от съвместната работа на българските и македонските комунисти е липсата на организирана съпротива във Вардарска Македония.

Ситуацията се променя след смяната на пробългарското ръководство на Партията под натиска на Югославската комунистическа партия и Коминтерна. И тогава съпротивата в Македония е спорадична, инцидентна и се появява едва към пролетта и лятото на 1944 г.

Още през годините на войната има тясна връзка между партизаните на Тито и въоръжените отряди на БРП (к), борещи се против българското правителство. Според македонски сведения през периода 1941–1944 г. от комунистическата съпротива във Вардарска Македония загиват 445 души в борба с български полицейски и военни органи. От друга страна, македонските ко-

[A] Методи Шаторов не е случайна личност. Той участва в септемврийските метежи 1923 г., член е на ЦК на БКП и функционер на Коминтерна през 30-те години, а от 1940 г. е член на ЦК на Югославската комунистическа партия (ЮКП). Поради заемането му на пробългарска позиция по време на Втората световна война – той си остава верен комунист, но прехвърля македонските комунисти към БКП след 1941 г. – е изключен от ЮКП и влиза в противоречие с Коминтерна, който подкрепя позицията на Тито и ЮКП. Връща се в България и ръководи терористични групи на БКП, организира политически убийства, между които и това на генерал Христо Луков през февруари 1943 г. Командир на Трета пазарджишка ВОЗ на НОВА. Смъртта му – на 12 септември 1944! – след партизанска битка край Милеви скали, Чепино, остава противоречива: забулена с неясноти и слухове за екзекуция. Реабилитиран е частично в Република Македония през 2005 г.

мунисти, прехвърлили лоялността си от Тито към българските комунисти, след като Македония става част от България през април 1941 г., за дълго време се считат като част от българското, а не югославското съпротивително движение.

На 2 август 1944 г. в манастира „Прохор Пчински" в Сърбия се учредява Антифашисткото (титовско) събрание на народното освобождение на Македония (АСНОМ). То провъзгласява Вардарска Македония за съставна федерална единица на (Титова) Югославия и взима решение за създаване на „македонски книжовен език". Както вече стана дума, от 27 ноември до 3 декември 1944 г. в Скопие заседава конференция на филоложката комисия за създаване на „македонска азбука" и „македонски литературен език".

Решението на АСНОМ за новия „македонски език" е взето с участието на Ристо Проданов, Ристо Зографски, д-р Гьорче Шоптраян, Даре Джамбаз, Васил Илиев, д-р Михаил Петрушевски, Круме Тошев, Мирко Павлов, Гьорге Киселинов, Блажо Конески, д-р Милка Балванлиева – тогавашни учители, Венко Марковски – поет, Епаминонда Попандонов (от АСНОМ).

За основа на македонския език служат местните говори от Скопие, Велес, Битоля, изхвърлят се българските букви щ, ю, я, ъ, ь, ѣ и ѫ и се добавят сръбските Љ, Њ, J, S. Новороденият език, който трябва да осъществи нареждането на Тито за единствен югославянски език, получава държавна легитимност, изгражда своя граматика и лексикални правила и с времето получава и международно признание като поредния появил се славянски език.

Идването на комунистите на власт в България съвпада с края на българското управление в Македония. Формално то завършва на 28 октомври 1944 г. с подписването на Московското примирие. Още на 11 октомври е подписано предварително споразумение, даващо петнайсетдневен срок за прибиране на българската администрация и войска в границите от 1939 г. (изключвайки Южна Добруджа), което страната изпълнява. Фактически българските части започват изтеглянето си в началото на септември, а много скоро след това стават част от армията, която ОФ правителството поставя на разположение на Третия украински фронт във войната срещу Германия.

Отечественофронтовска/комунистическа България поема политика на тясно сближение с Югославия. Във връзка с тази политика има съобщения, че на 20 декември 1944 г. Трайчо Костов е предал на югославското разузнаване списък на българските военни разузнавачи на територията на Македония. Така голям брой български разузнавачи са неутрализирани (ликвидирани?) в рамките само на две седмици.

На пръв поглед кървавата разправа с ВМРО не е била належаща задача за новата власт. Понеже ВМРО е поставена извън законите след преврата от 1934 г., действие, което не е отменено от следващите български правител-

ства, включително и новото, на ОФ. И още: защото през 1940–1941 г. голяма част от въжделенията на България се сбъдват, което до известна степен омаловажава ролята на ВМРО, която е играла преди 1934 г. Така че организираното македонско движение не представлява заплаха, нито е главен враг на Партията след превратa. Още повече има сведения, че е съществувало споразумение между водачите на ВМРО и новата власт за толерантно отношение и търпимост. Редица събития след 9 септември обаче налагат започването на действия, отдавна съгласувани в Коминтерна.

Водачът на БРП (к) Георги Димитров, който се е върнал в България на 4 ноември 1945 г. и през следващата година става министър-председател, инициира идеята за осъществяване на проекта за Балканска федерация. За спояващо звено трябва да послужи Македония, която трябва да се влее във федерацията като единна федеративна република с изявено македонско национално самосъзнание, с граници от Пирин до Шар планина. За целта е формулирана политика на насилствена македонизация на българското население в Пиринско чрез съзнателна смяна на етническото самоопределение на българското население, която ще се проведе с помощта на административна принуда и масирана пропаганда.

Скоро след превратa, на 22 декември 1944 г., в София пристига югославска делегация начело с Едвард Кардел. Един от главните въпроси, които се разискват с българските ръководители, е създаването на Балканска федерация, началото на която ще бъде поставено със съюз между Югославия и България. Очаква се в бъдеще към Федерацията да бъдат присъединени и други страни. Под съветски натиск – или поне така се мисли – се планира обявяването на федерацията да стане през март 1945 г. Веднага се явяват редица противоречия.

В България има области, където се смята, че има концентрация от македонци (каквото и да значи това през 1944 г.). От друга страна, през август 1944 г. вече е конституирана македонска република като съставна единица от новата, комунистическа Югославия под ръководството на Йосип Броз Тито. Части от Северна Гърция са също населени с „македонци". Нова комунистическа Македония ги смята – заедно с македонците, които живеят в Югозападна България – като легитимни граждани на новата Народна република Македония, макар временно да са под формалната юрисдикция на други държави: Гърция и България. На същото мнение са и новите югославски ръководители.

Българските комунисти не са съгласни с това становище, понеже при разговорите с Едвард Кардел в София става ясно, че югославските комунисти държат Югозападна България (Пиринска Македония) да влезе в състава на Югославия преди създаването на федерацията, тоест като част от Народна република Македония и така Федерацията ще се извърши на принципа 6 фе-

деративни югославски републики (Сърбия, Хърватско, Словения, Босна и Херцеговина, Черна гора и Македония) плюс България.

С други думи, преди обявяване на федерацията от България ще бъдат откъснати територия и население, които ще станат част от друга държава, в която Белград – столицата на стара и нова Югославия – ще запази доминацията си, а България ще стане член в новата Федерация като още една, седма република. България не е съгласна. Българският проект е Федерацията да е на паритетен принцип между Югославия и България, като всяка страна ще запази известен суверенитет. Заради Македония се натрупва недоверие между двете партии – българската и югославската – и през годините на войната преговорите за създаване на Балканска федерация или поне Федерация между България и Югославия текат мудно и не получават развитие.

В началото на юни 1946 г. българска партийна делегация начело с Георги Димитров е на посещение в Москва. Съветските ръководители и лично Сталин разискват проблемите на българските комунисти със създаващата се опозиция, с военния министър Дамян Велчев и – най-важното – нареждат да се даде културна автономия на Пиринския край, за да се развие *„македонско национално съзнание"*, преди да бъде присъединен към Народна република Македония в състава на Югославия. Твърде е възможно да са били разисквани и конкретни подходи към неутрализирането на възможна съпротива от страна на македонстващите елементи в българското общество, понеже веднага след връщането на делегацията на БРП (к) в София започва тотална офанзивата срещу ВМРО.

На 7 и 8 юни се предприемат масови арести и убийства без съд и присъда на дейци на ВМРО както в София, така и в провинцията. Още тогава се говори, че тези действия са извършени по нареждане от Москва и лично на Георги Димитров. През нощта на 7 юни 1946 г. в домовете им са арестувани около 200 ръководни и активни членове на ВМРО. Сред тях са: Жоро Настев, Страхил Развигоров, Владо Куртев, Йосиф Марков, Коста Ризов, Гошо Атанасов, Михаил Карайорданов, Евтим Орлето, Атанас Пашков, Страхил Топуков, Манчо Димитров, Крум Сарджев, Георги Хуклев, Кръстьо Пинзов, Стоян Катошев, Петър Гребенаров и други.

Кирил Дрангов, резервен член на ЦК на ВМРО от 1932 г. и син на полковник Борис Дрангов, е обкръжен от милиционери в къщата си на улица „Цар Иван Шишман" №37 в София – зад черквата „Свети Седмочисленици". Той се самоубива, като преди това застрелва част от обкръжилите го служители на органите на реда. В справка на ДС от 6 декември 1962 г. се споменава, че *„при престрелка с нашите органи е убит"*, последното ѝ изречение гласи: *„Той обаче убил 6 души от МВР"*. Цифрата е потвърдена от донесение на агент Борис Аврамов, който съобщава, че Кирил Дрангов, преди да издъхне, бил застрелял шестима от четиринайсетте агенти, изпратени да го арестуват.

Голяма част от известните ръководители на ВМРО са убити. Между тях са Владо Куртев (един от спасителите на българските евреи), Жоро Настев, Йосиф Марков, Коста Ризов, Гошо Атанасов, Васил Шалдев, Атанас Пашков, Георги Марчев и др. Останалите задържани са откарани в неизвестна посока. Част от тях са съдени, други са изпратени в лагер, а някои от тях просто изчезват безследно. От 17 до 24 август 1946 г. се води съдебен процес срещу 22-ма дейци на ВМРО, обвинени, че са образували терористични групи за събаряне на властта. Съдът произнася две смъртни присъди, двама от обвиняемите са осъдени на доживотен затвор, а останалите получават различни срокове затвор. Вече убитите Владо Куртев, Жоро Настев и Коста Ризов се споменават от съда като лица *„в неизвестност"*.

Нова вълна от арести на останали на свобода видни македонски дейци започва преди 21 ноември 1947 г., за когато е планирано предстоящото посещение на Йосип Броз Тито в България. Арестувани са членове на ВМРО и на студентската организация „Шар", както и редови членове на македонски братства в София и провинцията. В концлагера „Куциян" са изпратени 56 души, между които е писателят Димитър Талев. За него това е второ интерниране в концлагер след Бобов дол, където прекарва от април до август 1945 г.

Смята се, че с одобрението на Москва част от арестуваните са били предадени от отечественофронтовското правителство на България на органите на властта в Скопие или откарани в съветски лагери, други са били избити, съсечени или изгорени живи от органите на българската Държавна сигурност. Причината за гибелта им е тяхната последователна убеденост в българския произход на населението в Македония, защитата на българщината в Пиринския край и дългогодишната им предана работа за обединение на Родината. Истината за съдбата им е все още неизвестна. На семействата им е забранено да печатат некролози. Тези хора просто изчезват, сякаш никога не са живели.

Десетият пленум на ЦК на БРП (к), състоял се на 9 и 10 август 1946 г., освен разискванията за участието на Партията в предстоящия референдум за премахване на монархията се занимава и с изпълнението на решенията да се развие „македонско съзнание" в Пиринска Македония, за да се подготви предаването ѝ на Югославия. Приета е резолюция за даване на културна автономия на Пиринския край и партийните кадри в Югозападна България се задължават да популяризират македонския език и култура и историята на Народна република Македония.

През декември 1946 г. се извършва преброяване на населението в България. Гражданите в Пиринския край са принуждавани от милицията и административната власт да се записват като „македонци". Държавните власти дават указания местното население в Пиринско да бъде административно

записвано като „македонско", включително помаците. Единственото изключение е за хората с произход от вътрешността на страната.

На заседанието си от 21 декември областният комитет на БРП (к) в Горна Джумая решава да се приеме формула за наличие на 70% „македонци" в градовете, в графата говорим език на преброителните документи да се пише „български", а в селата – предимно „македонски".

В резултат на тези указания от 281 015 жители 169 444 лица са определени като етнически македонци. По други сведения от 252 575 души 160 641 души, или 63,6%, се записват македонци, 21,5% настояват, че са българи, и 11,5% се определят като помаци. От записалите се като македонци само 28 611 души посочват като майчин език македонски, останалите – български. Въпреки употребения натиск и дори прибягването към арести, побоища и терор не всички се поддават на предизвикателството. [A] Общо взето, в Пиринския край приемат с негодувание т.нар. „културна автономия". След преброяването от 1946 г. има съобщения за репресирането на над 40 000 граждани от Югозападна България, които са отказали да бъдат вписани като македонци. Една част от тях са били интернирани в новия концлагер „Белене", друга част са уволнени от работа, много от тях със семействата им са преселвани във вътрешността на страната, а някои напускат България и бягат като политемигранти в Гърция.

Най-голямата съпротива срещу насилственото македонизиране са формираните горянски чети през 1946–1947 г., които са действали в тези краища на страната. Главен организатор на съпротивителното движение в Сданданско-Разложко-Гоцеделчевско е Герасим Тодоров, който организира голяма въоръжена чета.

Горяните са били подпомагани от Гърция и Турция, а след разрива между Сталин и Тито през 1948 г., съответно с прекъсване на отношенията между България и Югославия, и от Титова Югославия. Те са били въоръжавани с немско оръжие и прехвърляни през гръцката граница. Преследването им е било жестоко и безмилостно. От повече от 2100 горяни, засечени за почти 10-годишен период на тяхното действие в Западна България, над 1100 са били убити, други са били съдени, осъдени и са лежали дълги години в затвора.

[A] Иван Масларов, съден по процеса срещу Трайчо Костов, през 1974 г. разказва: „Тогава аз работех в ЦК. Другари, много тежка беше задачата. Ние убеждавахме населението да се пише македонско, а то не искаше... непрекъснато разправяхме, че е политически необходимо, иначе загиваме. Но отделни другари, въпреки всички наши агитации, въпреки дисциплината, си останаха българи... Родната си майка не можах да убедя, а да не говорим за други. Тя беше готова да напусне Якоруда и да се премести във Велинград."

Забележително е, че в края на краищата въпреки насилственото македонизиране на жителите в Югозападна България, преброяването от декември 1946 г. и желанието на двете страни за федериране, изразено в подписаната на 1 август 1947 г. в Блед (Югославия) спогодба между Георги Димитров и Тито, проблемът за Балканска федерация няма по-нататъшно развитие.

Бледската спогодба е интересна сама по себе си, макар че по независещи от двете страни причини тя остава само на книга. Тя предвижда включването на българската част от Македония (Пиринска) в Народна република Македония (Вардарска) и фактически отцепването на българска територия и население и предаването им на чужда държава (Югославия).

В замяна на получаването на част от България Югославия се отказва от Западните покрайнини, които ще станат част от България. Визите между двете страни се премахват и между България и Югославия се създава митнически съюз като първа стъпка към по-нататъшния развой на федерализация.

Постепенното реализиране на тези договорки включва съгласието на България да се даде началото на културната автономия на Югозападна България (Пиринска Македония), като се засилят връзките на този район с Народна република Македония и се предприемат конкретни мерки за сближаване като изучаване на македонски език, обмяна на театри, училища и културни мероприятия между двете страни. Предвижда се нищо по-малко от отродяването на една част от българския народ и прехвърлянето му под властта на чужда държава.

В началото на 1948 г. назрява конфликт между Югославия и СССР, резултатът от който за България е изоставянето и провалът на идеята за Балканска федерация. С влошаването на отношенията между Москва и Белград за БРП (к) се създава възможност да отстоява идеята, че македонците са действително, или поне може би, българи. Но не би.

На XVI пленум на ЦК на БРП (к) от 12 юли 1948 г. се взимат решения, които слагат край на насилствената македонизация на българите в Пиринския край. Ударението е на „насилствено", понеже се препоръчва

> *Да се продължи с неотслабваща енергия политиката на културна автономия за македонското население в Пиринския край, като се изучава в училищата историята на македонското освободително движение и се популяризират неговите дейци; да се създават македонски самодейни художествени колективи и пр.; да се въведе факултативното изучаване на македонския литературен език в училищата, което да се води от местни македонски учители... Да се остави на населението в Пиринския край само свободно да определя своята националност.*

Предателското отношение на българските комунисти по македонския въпрос продължава дори и след като във в-к „Правда", официоза на ВКП (б), излиза статия, която заклеймява българските комунисти и по-специално

Политбюро за това, че продължават да поддържат добри отношения с Титова Югославия. Линията на Партията се променя, но не съвсем. Тито и режимът в Югославия са заклеймени като противници на социализма и като агенти на международния империализъм, но македонците си остават македонци.

На V конгрес на БКП от декември 1948 г. политиката за налагане на т.нар. културна автономия на Пиринска Македония е само частично отхвърлена. Дори и когато през 1949 г. тонът спрямо Югославия се изостря и практически контактите между двете страни са прекратени, продължава половинчатата и фактически противобългарска политика по македонския въпрос на БКП и българската държава.

На следващото преброяване през **декември 1956** г. (десет години след първото) се оказва, че в Пиринския край има повече македонци, отколкото десет години по-рано: преброени са 188 хиляди македонци, включително 179 хиляди в Пиринско. Населението в Пиринска Македония отново е принудено от властта да се обявява за македонско. Нещо повече: насилственото определение „македонец" продължава да стои в паспортите чак до **1971 г.,** и то само защото с приемането на новата (живковска) конституция съществуващата в паспортите графа „националност" отпада.

Дори след смъртта на Сталин през 1953 г. мълчанието по македонския въпрос продължава. И така е чак до 1963 г., когато на Мартенския пленум на ЦК на БКП Тодор Живков открито заявява, че населението в Пиринска Македония е част от българската нация и между 1944–1948 г. е било политически принудено от БКП по време на Културната автономия на Пиринска Македония да се обяви за македонско.

След 1944 г. положението във Вардарска Македония, нарекла се Социалистическа република Македония, е малко по-различно от това в България – там преследванията са по-драматични и жертвите вероятно са повече. Гоненията, репресиите и политическите убийства са насочени не само спрямо привърженици на ВМРО. Гонени и преследвани са всички, които по различни причини са противници на новата, комунистическа власт.

Преследват се участници в администрацията на Македония през периода 1941–1944 г., когато Македония е била част от България, изявени дейци на родолюбиви македонски организации от времето преди Втората световна война, привърженици на български националистически организации – ратници, легионери и други – всички противници на новия режим, както и обикновени граждани, чиято вина е, че се смятат за етнически българи.

По нареждане на югославското ръководство през есента на 1944 и зимата на 1945 г. са ликвидирани около 1200 българи, списъците на които са одобрени от Лазар Колишевски. На 26 декември 1944 г. по нареждане на Светозар Вукманович-Темпо са убити 72 български офицери, желаещи да освободят Солун, а не да се бият на Сремския фронт.

На 6–7 януари 1945 г. избухва бунт в Скопие и Щип в т.нар. Народноосвободителна войска на Македония. Потушаването на бунта и последвалите репресии остават известни като Кървавата Коледа. В първия ден на *Божик* – 7 януари (в Македония Коледа се нарича Божик и се чества според Юлианския календар), в Скопие са избити 63 души, във Велес – 54, в Куманово – 48, в Битоля – 36, в Щип – 77, в Прилеп – 35, край село Владимирово, в Беровско – 330 души, а телата на убитите във Велес са закопани зад черквата „Свети Спас" и край Пуста кула.

През следващите няколко седмици в Охридско и Преспанско са били убивани цели семейства. След това телата им са били изхвърляни в Охридското и Преспанското езеро или по чукарите на планината Галичица край село Отешево. За няколко дни са избити стотици видни граждани във Вардарска Македония.

След Скопския войнишки бунт 1000 войници са затворени в Скопското кале, измъчвани са и са оставени да умрат от студ и глад. По нареждане на Тито и по списък, съставен от Лазар Колишевски, във Вардарска Македония за кратко време са избити без съд и присъда над 2200 българи. Целта е била да се заличи българското самосъзнание и да се ускори процесът на македонизация на населението.

Репресирани са дори някои от ръководителите на комунистическото движение и обществеици, несъгласни с крайната югославска политика, като Васил Иванов, Коста Тренчев, Коста Терзиев, Методи Андонов – Ченто, Димитър Гюзелов, Спиро Китинчев, Димитър Чкатров, Йордан Чкатров, Венко Марковски, Павел Шатев, Панко Брашнаров и други. Някои от тях са убити, други прекарват дълги години в затвори и концлагери, трети емигрират.

Цитираните по-долу съобщения за съдебни процеси в Македония са характерни за настроението и обстановката в новата република през първите няколко години от основаването ѝ:

Според югославската агенция „Танюг" (съобщение от Македония), Белград, 16 февруари 1945 г.:

> *Пред военния съд на Щипската военна област бяха поставени на подсъдимата скамейка известните злодеи... чийто водач е Георги Х[аджи]митев, член на ВМРО и привърженик на Иван Михайлов, който цели две години беше страшилище за народа в този край. Неговата чета участваше в офанзивата на българските фашисти и германците срещу гърците... Георги Х[аджи] митев, Георги Христов Цолков и Владе Цандев са осъдени на смърт чрез обесване, а Илия Югов – на смърт чрез разстрелване... Друго отделение на същия съд, който заседава в Струга, осъди на смърт чрез разстрелване: Марко Андонов Лазаров, Славчо Павлов Азманов, Манчо Лазаров Калпаков...*

„Процесът против Йордан Чкатров" в македонския в-к „Нова Македония", Скопие, 15 януари 1946 г.:

На 12-и т.м. в Скопския народен окръжен съд държавният обвинител прочете обвинителния акт, с който се обвинява Йордан Чкатров като организатор на терористичната организация ВМРО (михайловисти)... Чкатров е организирал публични събрания, в които е защитавал властта на фашистския окупатор. Открито е говорил против народоосвободителното движение и заявил, че пътят на Македония е в обединението ѝ с България... Съдът осъди Йордан Чкатров на 15 години тежка принудителна работа и лишаване от граждански и политически права.

Провеждат се политически процеси срещу организации като Демократическия фронт на Македония „Илинден 1903" и се съобщава за повече от 100 тайни ученически организации, най-известни сред които са на Методи Калкашлиев от Струмица, Наум Койзаклиев от Щип и Крум Чушков от Велес.

Прилепското клане е всъщност масов разстрел на привърженици на Методи Шаторов – Шарло и българи от страна на службите за сигурност на Югославия (ОЗНА). То е било извършено през 1945 г. по заповед на Цветко Узуновски – Абаз и Светозар Вукманович – Темпо.

Коста Църнушанов съобщава за убити привърженици на Шаторов:

Димче Топличанец – Клайнето, Ордан Дебеломесо, основател на комунистическата партия в Прилеп, синът му Х. Йорданов – Дебеломесо, Трайче Електротехника от с. Селце, Кице Кюркчиев, самоубил се при опит за арестуването му.

Отделно като българи са разстреляни: Александър Хаджиздравев, чичо му Панче Хаджиздравев, бивш български учител в турско време, който се обесва с думите: „По-добре ужасен край, отколкото ужаси без край!" Христо (Ицко) Иванов Сърчар, застрелян пред вратата на собствения му дом от д-р Дулян от Ресен. Синът му Кирил Христов Иванов, също проявен българин, успял да избяга, Илия Ристески Лажо, също проявен българин от народа, обесен. Дончо Северски от с. Варош, край Прилеп, бивш дългогодишен организационен четник, Никола Стоянов – Мамин Кольо, шивач, активен българин, Миро Симоновски, кмет на албанското с. Десово, роднина на Димитър Талев, обесен лично от Вера Ацева, Илия Оровчанец – Никодинец, Ицко Радески, Милан Гюрлуков – деец на ВМРО, и др.

Между 1948 и 1956 г. хиляди македонци са затворени и репресирани заради политическите им убеждения, сред които и Методи Андонов – Ченто. Според професор Димитър Гоцев между 1945 и 1990 г. над 4000 българи, главно членове на ВМРО, са избити в политическия концлагер „Идризово".

През януари 1949 г. в лагера „Добой", Босна, са убити около 600 души – членове на ВМРО. На 13 август 1951 г. служители на УДБА застрелват 5-има млади студенти, известни като Струмишката петорка.

Професор Димитър Гоцев от Софийския университет „Св. Климент Охридски" и Васил Хаджикимов издават в 1998 г. брошура на български и английски език за жертвите в Македония по времето на комунизма. Професор Гоцев е емигрант-беглец от Титова Югославия. Васил Хаджикимов е от Щип, прекарал е 10 г. в лагера „Идризово". Брошурата е издадена от МНИ под името

Нова националноосвободителна борба във Вардарска Македония 1944–1991.

В нея се посочват 23 000 убити, повече от 700 политически процеси, 120 000 македонци, минали през затвори и лагери, и 180 000 емигрирали по политически причини до 1990 г. Гоцев твърди, че съществуват поименни списъци на убитите.

Други сведения съобщават за избиването на над 23 000 души в Македония, заявили своята българска принадлежност, и 130 000 българи – изселени, прогонени или изпращани в концлагера „Голи оток" или затвора „Идризово".

По сведения на Доста Димовска, министър на вътрешните работи в Република Македония (декември 1999 – май 2001 г.) и директор на Агенцията за разузнаване на Република Македония (февруари 2002 – май 2003 г.), броят на убитите в Македония от 1945 до 1991 г. е 35 456 души. 187 000 са минали през затвори и лагери. Над 15 000 членове на ВМРО в Македония са били задържани, следствени и осъдени на различни срокове затвор. Имало е и десетки смъртни присъди, които са били изпълнени.

Пак според Димовска 1356 български офицери и подофицери, заварени при промяната на властта в Македония през есента на 1944 г., са били мобилизирани в Югославските отряди на Тито, а след това са били арестувани, изведени на Калето край Скопие и екзекутирани. 37 650 македонци са били вербувани от тайната югославска служба УДБА и са получавали от 100 до 600 германски марки месечно възнаграждение за услугите си от УДБА. Възнаграждението е било изплащано в допълнение към работните им заплати.

През 2016 г. в македонския печат бяха поместени изявления на Филип Петровски, директор на Държавния архив на Република Македония. Той твърди, че съществуват 136 000 досиета на граждани, които са били заподозрени като настроени против режима след Втората световна война.

Македония не се споменава отделно в трудовете на професор Рамел „Черната книга на комунизма" и „Музей на комунизма", понеже шестте бивши югославски републики се разглеждат и анализират от изследователите под общото име Югославия.

Точният брой на жертвите на сърбо-македонско-югославско-комунистическия режим в Македония остава неизвестен. Напълно възможно е – както и във всички други страни, които са имали комунистически режими, включително България, Югославия и СССР/Русия – този брой никога да

не бъде установен с математическа точност. На жестоки репресии са подложени и членовете на техните семейства. При оценката на различните числа, споменавани в източниците, напълно възможно е числото на репресираните във Вардарска Македония българи да надминава сто хиляди, по-скоро между 143 000 и 150 000. Числото на убитите е вероятно около 35 000–40 000.

Важно е да се отбележи, че за разлика от положението в България, където комунистите могат да търсят известно оправдание за своите безчинства в зависимостта им от СССР и Коминтерна, подобни оправдания не са в сила за Македония, Югославия и за техните комунистически ръководители. Също както в съседна България, а и в другите страни от Източна Европа, убийствата в Македония след оттеглянето на българите бяха вършени от македонци комунисти върху македонци – с някои изключения. И по същата въведена лексика жертвите в Македония, както и в България, бяха наричани фашисти.

Трудно е да се допусне, че македонският въпрос ще получи ново развитие, докато се движи в сегашните му рамки, които устройват вече и други сили. Комунизмът и Коминтернът създадоха модерната матрица на македонизма и тя няма да бъде разрушена, а само може да бъде отчасти модифицирана или заменена с друга подобна, и то формално. Преодоляването на комунизма и неговото наследство в двете съседни държави – единственият начин за излизане от сегашната безизходица – засега изглежда малко вероятно. Националните елити на България и Македония бяха унищожени, те не съществуват в днешно време, а изграждането на нови елити може да бъде постигнато с много усилия и ще отнеме дълго време, вероятно толкова дълго, колкото са похабените 70 години. И все пак – на Балканите всяко решение в края на краищата се оказва предпоследно.

Бележки
Трета част. Пета глава

Вълко Червенков за национализма в „Работническо дело“ вж. Сайта Афера БГ, посетен 9 март 2018. Публикация от 10.11.2009.

Цитатът от „Кьолнише цайтунг“ по Никола Григоров. Реакцията на „Илинден“ вж. Иван Михайлов (2007). Дънов – цитиран по Румен Стоянов.

Екзарх Стефан – агент на съветското разузнаване, по том 4 на официалната история на съветското външно разузнаване (Антон Тодоров до мен, 8 март, 2018 г.). Срещите на Яковлев – Баев. За опитите на Русия да наложи вдигане на схизмата през XIX век – Янко Гочев. Изборът на Екзарх в 1945 г., вдигането на схизмата и събитията в БПЦ до 1948 г. – вж. Даниела Калканджиева.

Архимандрит Ириней – АМВР, ф.13, о.1, вж. също за него – в-к „Седмичен труд“, бр. 32, 10–16 август 2000. Избитите през септември и по-късно през 1944 г. – АМВР, ф.1, о.1

и следващи. Също Спас Райкин (1993), Чурешки, Веселин Ангелов (1999), АМВР, ф.13, оп.1, Мешкова и Шарланов (1994). Справките за православното духовенство на МВР – АМВР, ф.13, оп.1.

Решението на партията от февруари 1952 г. – ЦПА, ф.1, о.7. Политбюро – 31 януари 1946 – ЦПА, ф.1, о.6. Броя на църкви и свещеници – АМВР, ф. 13, о.1. Там също и за изземването и унищожаването на книги и църковна утвар. Текста на Политбюро от 26 декември 1957 г. – *БКП в резолюции и решения* (1965).

445 загинали в Македония – *Македонија во НОБ 1941 – 44 година*, том 7. Решението за македонски език – протокола на АСНОМ от 27.XI.1944 г. Стенографирал Й. Костевски. За новия език – вж. Румен Стоянов. Предаването на 20 000 имена – звуков файл на Георги Христозов. 70% „македонци в градовете" – Телеграма от 27 декември 1946 г. за Разлог, Телеграма от 27 декември 1946 г. за Неврокоп. Иван Петрински. Сведения за прebroяването от 1946 г. – http://demos.hit.bg/makm.html „Македонското малцинство" в Република България. Цитата на Иван Масларов по Стоян Германов.

За горяните в Пиринска Македония – вж. книгите на Никола Илиев. Партийни решения и др. http://www.archives.bg/politburo/bg/2013-04-24-11-12 48/sekretnidokumenti/1950-1959/. Решение № 37 от 20 декември 1951 г. от заседание на Политбюро (ПБ) на ЦК на БКП

– до 1963 г., ПРОТОКОЛ „А" № 128 НА ЗАСЕДАНИЕТО НА ПОЛИТБЮРО НА ЦК НА БКП, СЪСТОЯЛО СЕ НА 26.III.1968 г.,

ttp://archives.bg/politburo/bg/2013-04-24-11-09-24/1944-1949/2736. ПРОТОКОЛ ОТ X РАЗШИРЕН ПЛЕНУМ НА ЦК ОТ 9 И 10 АВГУСТ 1946 Г.

http://archives.bg/politburo/bg/2013-04-24-11-12-48/dokumenti/1944-1949/446. Протокол № 198 от 20 септември 1947 г. от заседание на Политбюро (ПБ) на ЦК на БРП.

http://archives.bg/politburo/bg/2013-04-24-11-09-24/1944-1949/2729. ПРОТОКОЛ ОТ СЪВЕЩАНИЕ НА ОКОЛИЙСКИ СЕКРЕТАРИ ОТ 21 АПРИЛ 1948 Г.

http://archives.bg/politburo/bg/2013-04-24-11-12-48/dokumenti/1944-1949/800. Протокол № 7 от 2 ноември 1944 г. от заседание на Политбюро (ПБ) на ЦК на БРП.

http://archives.bg/politburo/bg/2013-04-24-11-12-48/dokumenti/1944-1949/564. Протокол № 76 от 15 март 1947 г. от заседание на Политбюро (ПБ) на ЦК на БРП.

Вж. също в *Leften Stavros* Stavrianos.

За разстрелите в Скопие и Ниш – интервю на Георги Малковски в „Нова Македония" (Скопие).

За комунистическите репресии в Македония Цочо Билярски, дългогодишният служител и директор на ДАА, заявява: *„От Скопие донесохме хиляди копия от антибългарските процеси след 1944 г. Тази документация, която заснехме и донесохме от Скопие, се съхранява в Централния държавен архив в София, в Отдела за чуждестранни микрофилми и копия на документи."* Сайта Сите българи заедно.

Вж. също книгите на Коста Църнушанов, професор Димитър Гоцев и Гребенаров. 130 000 изселени, прогонени – споменато в сайта фактор, 8 януари 2017. Твърдения на Доста Димовска: тя е споделила поместената информация с професор Григор Велев в Скопие през 2007 г. Интервю на автора с професор Григор Велев на 29 септември 2017 г., София. За изявленията на Филип Петровски – вж. също списанието *България Македония*, бр. 6, 2016 г.